БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТЫЖЫҢАР!

ШЫН

ВКП(б) ТЫВА ОБКОМУНУҢ, КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕДИНИҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИН ОРГАНЫ

1925 чыда үндезилетирген

1951 ИЮНЬ 21 ЧЕТВЕРГ № 122 (2296)

ӨРТӨӨ 20 КӨП.

БО ХҮНГҮ СОЛУНДА:

ВКП(б) обкомунуң VI пленуму (арын 1).
Коммунизмниң улуг тудугларының фондузунда (арын 1).
С. Олакай. — Киров аттыг колхозта трактор бригадазы (арын 1).
В. Николаев. — Чогаадыкчы марксизмниң генийлиг чогаалы (арын 2).
Малдың чайгы одарладылгазын чөп организастаар (арын 2).
Колхозта тудугның темпизин хүн-бүрүде бедиде (арын 3).
В. Павленко. — Дүк белеткелиниң планын чедишкинг ийг күүседир дээш (арын 3).
С. Сюрюн-оол. — Чечен чогаал конкурзунуң жюризин де хаап турар шүлүк чогаалдарының дугайында (арын 3).
Улус демократиязының чурттарында (арын 4).
Кореяда болуушкуннар (арын 4).
В. Чемков. — Бут бөмбүү (арын 4).

МАРКСИСЧИ-ЛЕНИНЧИ ЭРТЕМГЕ ЧАА САЛЫЫШКЫН

Марксизм-ленинизмниң улуг идеяларынга үндезилээш, чогаадыкчы ёзу-биле сайзырап турар совет эртем коммунизм гиилелтези дээш, бүгү делегейге тайылын херээ дээш бистиң совет улустуң демиселинге күчүлүг күш болуп турар. «Марксизм болгаш дыл эртеминин айтырыглары» деп эш Сталинның геннальдиг ажылы совет эртемниң хөгжүлдезинге чаа үени ажыткан.

Ол ажыл—марксизмниң хөгжүлдезинге кайгамчык улуг салыышкын болуп турар ийикпе эртемниң айтырыгларын дириг чоогаадыкчы болгаш тодаргай төөгүлүг байдал-биле көөрүнге бисти өөредип турар.

«Дыл эртеминге марксизм дугайында», «Дыл эртеминиң чамдык айтырыгларынга», «Эштерге харыы» деп эш Сталинның ажылдары дыл эртеминиң үндезин айтырыгларын марксисчи ёзу-биле шинчилеп өөрениринге холбаштырган, гениальдиг ажыл болуп турар. Эш Сталинның ол ажылдары чогаадыкчы марксизмниң шылгарангай үлегери, марксисчи-ленинчи эртемге чаа үндезин салыышкын болур.

Дыл айтырыгларының талазы-биле эш Сталинның ажылы чүгле дылга ёзулуг эргилдени кылган чүве эвес, харын философия, политэкономия, төөгү, литература, күрүне дугайында теория болгаш эргелер хөгжүлдезинин моон соогаргы оруктарын база тодаргайлаан.

«Санал оналдарның демисели, хостуг шүгүмчүлел чокка кандыг-даа эртем хөгжүп шыдавас дээрзи бүгүдеге билдингир»—деп эш Сталин айтып турар. Дыл айтырыгларының талазы-биле «Правданың» арыннарынга организаастаан дискуссияга, аңаа эш Сталинның киржип эгелээнинге чедир, совет дыл эртеми доктаашкынның болгаш кризистиг байдалынга турган. Дыл эртеминге үр үенин дургузунда марксизмге хамыдып, ону бужартадып турган академик Н. Я. Маррның дыл дугайында «өөредиг» деп турганы тергиидээшкиннг байдал колдап келгени-биле, ол чорук болдунган.

Дыл дугайында чедишкинниг хөгжүлде дылдың бойдузунга, оон онзагай байдалдарынга болгаш еске ниитилел болуушкуннарында дылдың турар черинге марксисчи билиишкин чокта, дыл хөгжүлдезиниң дүрүмнериниң тывылганын, ниитилел хөгжүлдезинге дылдың ролюн шыны-биле билбээн шаанда боттанып шыдатынмас.

Бир чыл бурунгаар эш Сталин дыл айтырыгларының талазы-биле бодунуң үүлдеринге Н. Я. Маррның үзел-бодалдарында ол бүгү будулгаазыннарны көргүзүп илереткешаан дыл эртеминиң бүгү үндезин айтырыгларын марксисчи эртемниң хаяланчак херели-биле чырыдып, ниитилел болуушкуну болур дылдың онзагай байдалын, оон ниитилелге ролюн хөргүзүп, дыл хөгжүлдезинин дүрүмнерин, оон тывылганын болгаш төөгүзүн ажыткан. Дылды базиске надстройка кылдыр көрүп болбас дээрзин эш Сталин өөредип турар. Ниитилел болуушкуну дылдың спецификтиг онзагай байдалдарын, оон базис биле надстройкадан ылгалдыын илереткешаан, эш Сталин базис биле надстройканың классиктиг тодаргайлаашкынын берип, базис биле надстройканың аразында хамаарылгазын бүгү талазы-биле тайылбырлап, надстройканың идепкейлиг ролюн демдеглеп шыйган.

Базис биле надстройканың аразында дорт харылзаа бар. Базис бүрүзү-ле бодунга таарышкан надстройкалыг болур. Базистиң өскерлиишкини болгаш узуткалыышкыны оон надстройказының өскерлиишкинин болгаш узуткаашкынын бодучук соо-биле эдертип чоруур. Чаа базистиң тыптыышкыны чаа надстройканың төрүтүнүп тургустунарын чайгылыпчок болдурар. Дыл бо талазы-биле надстройкадан үндезини-биле ылгалып турар—деп И. В. Сталин айыткан. Оон чижээ кылдыр эш Сталин орус ниитилелди болгаш орус дылды көргүзүп турар. Россияга сөөлгү 30 чылдарның дургузунда капиталистиг базис, аңаа хамаарылгалыг надстройка—азы эрги күрүне, буржуазтыг эрге-чагырга узуткатынган болгаш чаа социалистиг базис, чаа надстройка азы социалистиг күрүне, совет эрге-чагырга тургустунган. Орус дылды алыр болза, ол Октябрьниң социалистиг революциязының мурнунда кандыг турганыл, колдуунда ол хевээр артканы. Словарьлиг состав-биле, аңгы-аңгы сөстерниң болгаш домактарның утказы-биле хамаарыштыр дылга болган чамдык өскерилгелер, дылдың үндезининге — кол словарьлиг фондуга болгаш грамматиктиг тургузутта халдап шыдаваан.

Ол талазы-биле дыл база-ла надстройкадан үндезин ылгалдыг. Туруп турар базис-биле төрүтүнүп тывылган надстройкадан дылдың ылгалыр чүвези болза, ол бүгү ниитилел болгаш чада салгаашкынының күзениишкиннери-биле тургустунарында. Дыл, кижилеркин аңгы байдалы ылгал чокта, оларның харылзаазының чепсээ болбушаан, ол бүгү ниитилелге ниитилелдиң бүгү аңгыларынга бараан болуп, кандыг-даа ниитилелдиң тургузуукга, кандыг-даа базиске дескизи-биле бараан болуп турар.

Дылды базиске-даа, надстройкага-даа хамаарыштырып болбас, ол ышкаш ол ийиниң аразынга болуушкун кылдыр-даа санап болбас, азы ындыг байдал турбас ийикпе дылды бүдүрүлгениң чепсээ кылдыр көрүп болбас дээрзин эш Сталин тайылбырлаан.

Дылдарның аңгы характерлиниң дугайында Маррның шынзыдыының бүрүн күш чогун илереткешаан, эш Сталинның айытканы болза: **«чүгле марксизм айтырыгларын угаап билбезиниң, дылдың бойдузун шуут билбезиниң хараазы-биле бистиң чамдык эштеривис ниитилелдиң дүжүп бадыышкынының «аңгы характерлиг» дылдарның, «аңгы характерлиг» грамматикаларның дугайында тоолду чугаалап болур турганнар.**

Ол дээрге, ниитилелди, аңгыны, дылды анархистиг ёзу-биле көрүп турар, марксизм-биле бичин-даа дөмейлешпес билиишкин-дир».

Эш Сталин дылдың дүрүм ёзугаар хөгжүлдезин, оон төөгүлүг оруктарын көргүскен. Дыл шинчилелин марксисчи позиция-биле көөр дизе, дылды ниитилелдиң төөгүзүнге, ол дылдың тургузуучузу болгаш эдилекчизи улустуң төөгүзү-биле холбаага өөренип көөрү эрге жок чугула. Ол эртемниң мурнунда салдынып турар кол сорулгаларны шиитпирлээринге хамаарышкан үндезин, принципалдыг айтыышкыннарны дыл эртеминиң ажылдакчыларынга эш Сталин берген. **«Дыл эртеминиң кол сорулгазы болза, дыл хөгжүлдезиниң иштики дүрүмнерин өөренип көөрүнде»** деп, эш Сталин чугаалаан.

Дылдың онзагай байдалдарының дугайын тайылбырлавышаан, эш Сталин, кижилерниң харылзаазының чепсээ—ниитилелдиң демиселинин болгаш хөгжүлдезиниң чепсээ болур, дылдың хайгамчык улуг рольдуун ажыдып илереткен.

Өске улустарның хосталгазын казып, оларның культуразын болгаш дылын үреп узуткаарын, солуудадып чемдеглээрин оралдажып турар амгы үеним дайын кыпсыкчылары америк-англи империалистерниң авантюристиг планнарын эш Сталин сойгалап илереткен. Эш Сталинның ол ажылдары империалистиг эжелекчилериң ирик чыдыг идеологиязынга өлүмүүт согуушкунну бербишаан, делегейниң бүгү хосталгага ынакшылдыг улустарын хосталга дээш, хамаарышпас чоруу дээш, боттарының национал культуразы дээш демиселче сорук киирип турар.

Эш Сталинның ажылдары, Маррның лингвистиг үзел-бодалдарының марксизмге удурланышкак утказын чүгле сойгалап илереткен чүве эвес, харын совет дыл эртеминге ханы эргиленди кылган.

Дыл айтырыгларының талазы-биле И. В. Сталинның ажылдарында дыл дугайында марксисчи эртемниң хөгжүлдезинге гениальдиг программа бердинген. Мунгаш байдалдан, ёзулуг эртемниң калбак оруунче эш Сталинга баштадып алгаш кииртирген совет лингвистер (дыл эртемденнери) ам улам бурунгаар дидими-биле шимчеп шыдаарлар.

Эш Сталинның ажылдарының төөгүлүг ужур-дузалыы чүдел дизе, оларны өөренмейн чыда марксисчи-ленинчи теорияның өске чаңгыс-даа адыры бурунгаар базым кылып шыдаваазында, бистиң чурттуң чаңгыс-даа өөредилге черлеринге эртемнернин башкылаашкыны чорутунуп шыдатынмазында. Совет мурнакчы эртемниң хөгжүлдезинге, буржуаз идеологияга удур демиселге канчаар-даа аажок чугула ужур-дузалыг, марксисчи-ленинчи теорияның айтырыглары эш Сталинның ол ажылдарында тургустунган болгаш шиитпирлетингеи.

Ниитилел хөгжүлдезинге эртемнин ролюнуң болгаш турар черинин дугайында марксисчи үзел-бодалдарны улам ыңай сайзырадып турар эш Сталинның ажылдары болза, коммунизмниң хөрээ дээш совет кижилериң үре-күүселделиг ажылынга улуг перспективаны берип турар.

И. В. Сталинның дыл эртеминич талазы-биле ажылдарын парлалгага үндүгрининден бээрги үениң дургузунда эртем ажылдакчылары элээн чамдык эртем айтырыгларының чогаадылгалыг калбак чугаалажыышкынын, эртем-шинчилел ажылдарының чамдык участокторында частырыглыг четпестерге хостуг болгаш принциптиг шүгүмчүлелди калбартканнар. Эш Сталинның ажылдары-биле холбаштыр баштайгы эөлчегде дыл ажылдакчыларының бүгү ажылчорудулгазы чаарты тургустунган.

Кызыл хоорайның партия активи, ортумак школаларның башкылары, эртем ажылдакчылары эш Сталинның дыл эртеминиң дугайында ажылдарын ханы өөренир талазы-биле улуг ажылды кылган болгаш эш Сталинның айтыышкыннарын ёзугаар бодунуң ажылын чедишкиннии-биле эде тургузуп турар.

Дыл эртеминиң талазы-биле эш Сталинның ажылы болза, школаларга орус, тыва болгаш даштыкы дылдарны башкылап турарында частырыгларны аажып тиилээринин үндезини болур. Дыл дугайында Маррның «чаз» өөреднинин саңлдары-биле грамматкаанын ролюн кудуладыр, мергежилдиг кичээлдерни чедир үнелевес үүлдер орус, тыва дылдарның методиказынга турган болгаш ол бүгү үүлдер школачыларның орус болгаш тыва дылдар талазы-биле билиинин шынарын кудуладып турар.

Бистиң школаларывыстың ажылында ол ындыг четпестерни узуткааны орус болгаш тыва дылдарны башкылаарының болгаш өөренгикчилериң билиин бедидериниң шынарын элээн экижиткен.

Дыл эртеминиң айтырыгларычың талазы-биле эш Сталинның ажылын хандыр өөренир сорулга-биле, эш Сталинның «Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары» деп ажылдарының дугайында теоретиктиг конференцияны кылган. Ындыг болза-даа тыза дылда, өске дылдар-биле бир дөмей чаа сөстер тыптып, үргүлчү өскерилгелер болуп турда, дыл, литература болгаш төөгү институду дылда ол өскерилгелерни кошкан өөренип, четпес пропагандалап турар.

Ам сорулга болза, дыл айтырыгларының талазы-биле И. В. Сталинның ажылдарын ханы болгаш бүгү талабиле өөрениринге үндезилээш, бистиң каадырларывыстың идей-политиктиг база теоретиктиг деңнелин улам бедик кедүрүп, башкыларның билиг мергежилин бедидеринин ол ышкаш дыл, литература болгаш төөгү институттарының ажылын, база область школаларында дылдар башкылаашкынын эш Сталинның айтыышкыннарынга бүрүн тулгаштыр улам эде тургузары болур.

Дыл айтырыгларының талазы-биле эш Сталинның ажылдары марксисчи-ленинчи теорияның бүгү тиилелгелиг күжүн, оон чогаадыкчы характерлиин болгаш соксаал чок байыышкынын база бадыткадып турарлар. Эш Сталинның ол ажылдарын болгаш марксизм-ленинизмниң еске-даа классиктиг чогаалдарын өөренир чорук, бистиң каадырларывысты коммунизмниң тиилелгези дээш чедишкиннг демиселге эргежок чугула билиглер-биле чепсеглээр.

ВКП(б) обкомунуң VI пленуму

Бо чылдың июньниң 18—19 хүннеринде ВКП(б) обкомунуң эөлчеглиг VI пленуму болуп эрткен.

Пленум «Партия, совет органнарынын кадырлар-биле ажылынын дугайында» ВКП(б) обкомунуң секретари эш С. К. Токаның илеткелин база «часты тарылганың түнелиниң болгаш чайгы ажылдарны база дүжүт ажаап алыышкынын чоруларычга партия организацияларының сорулгаларының дугайында» эш Н. Я. Дьяковтуң илеткелин дыннаап чугаалашкан.

Пленум чугаалашкан айтырыгларының дугайында тодаргай доктаалдарны үндүрген.

Оон-биле чергелештир, ВКП(б) обкомунуң V пленумунуң киржикчилериниң кылган санал, шүгүмчүлелдерин ВКП(б) обкомунуң бюрозунуң талазындан күүседип турарының дугайында партия обкомунуң секретари эш С. М. Ортун-оолдуң информациязын пленум дыннаан.

Пленумга чугаалашкан бирги болгаш ийиги айтырыгларның талазы-биле илеткелдернин допчузу болгаш информациялар дараазында эөлчеглиг номерге үнер.

Коммунизмниң улуг тудугларының фондузунда

ЛЕНИНГРАД. Егоров аттыг заводунуң вагон тудугжуларының патриотчу өгелээшкинин Ленинградтың бүдүрүлгелериниң хөй-хөй коллективтери деткип турар. Вагон тудугжулары пландан дашкаар камнап алдынган чыылдыны коммунизмниң улуг тудугларының фондузунга киирерин сүмелээннер. Ынчангаш олар бир чылдың дургузунда 500 муң рубльдиң материалын камнап алыр деп хүлээлгени алганнар. Ол коллективам безин 300 муң ажыг рублейнин материалын камнап ошканнар. Заводтуң дирекция чери министерство черинге фондуның хемчээли өзугаар бүдүрүлгенин материал талазы-биле хандырылгазын эвээжедирин дилеп дилег киргген.

Бо чылын ажылдың бот өртээн 1 3 хуу чингеткен Киров заводунуң капитал тудуг эргелелинин коллективи Министерство черинден камнап алдынган материалдың хөй кезиин коммунизмниң улуг тудугларының фондузунче киирерин дилээннер. Оон аразында 50 тонна цемент, 3 муң квадрат метр шил, беш ажыг муң квадрат метр калбак чуга демир болгаш үш тонна демир удазын бар.

(СЭТА)

Улуг тудугларга херек көжүп чоруур электри станциялары

ЛИКИНО-ДУЛЕВО, (Москва область). Ликиноуң машина тудушкунунуң заводунуң коллективи, Кавказ ажылчы хоорайларны чырыдарынга херек көжүп чоруур электростанцияларның эөлчеглиг бөлүүн чоруткан. Коммунизмниң улуг тудугларының частыгларын күүседипишаан, машина тудукчулары болза, технологияны болбаазырадып, оон бүдүрүкчүлүүн өрүледип турарлар.

Эрткен чылга дөмейлээрге технологтуг цикл үүс шакка чедир кызырылган. Чыылданың шагы база дыка эвээжээн. Ол чорук болза, ийи дугаар кварталда заводка пландан ажыр «ПАС—60» деп элээн хөй электростанцияларны үндүрер арганы берген. Оларны шуптузун коммунизмниң улуг тудугларынче хуусаа бетинде үүдүрүп чоруткан.

(СЭТА)

Чаа дүжүттүң тараазын сөөргкен кызыл коштар

БАКУ. Азербайджанның колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларында чаа дүжүт ажаап алыышкынының фронтузу калбарып турар. Республика-районнуң тараажылары сөөлгү хүннер-тараа дужаашкынын эгелээн. Евлахск районнуң тараажылары сөөлгү хүннерзин иштинде чаа дүжүттүң тараазын чүдүрген ийи кызыл кошту организастап, күрүнеге тараа дужаашкынын эгелээн. Орджоникидзе аттыг тараа совхозу белеткел пунктузунда 100 тонна кызыл-тасты экелген.

Астрахан-Базар, Масаллин, Ахсуив болгаш өске-даа районнар чаа дүжүттүң кызыл-тас болгаш арбайын чүдүрген кызыл коштарны организастап, тараа дужаар пунктуларже экеп дужаап турар.

(СЭТА)

Мал одарладыышкынын организастыы-биле чорудар

Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана сумузунда «Искра» колхоз малдың чайгы одарладыышкынын организастыы-биле эгелээн. Колхозтуң бүгү ниитилештирген малдарын тус-тус бөлүк кылдыр үзүп, терең оттуг, суг талазы-биле элбекшилдиг черлерде тургузуп, мал кадарар хүндүлүг хүлээлгеде дуржулгалыг колхоз кежигүннерин организастап тургускан.

Кызыл-Довурак, Кара-Адыр, Кулун-Дужер, Бестиг-Ажык, Чадаана баары болгаш өске-даа колхоз төвүнден 20—60 километр черлерде үш бөлүк чылгыны, чеди кезек бөлүк хой, өшкүнү, инектерни чайлагладып турар. Чайлагларда оттуган кончуг албек. Колхозтуң малчыннары малды чаңгыс турган черинге күске чедир тургузар эвес, малдың деңгелин бедидери-биле чайлаг солуп көжер.

Малчыннарның мурнунда чүгле малды эки семис шыырак кылдыр одарладыр сорулга бар эвес, ол ышкаш малдың мезүү шынарын экижидип, продуктулуун улгатырар сорулга бар. База малдың чаш төлүн четче-бүрүн ажаап, доруктурар ужурлуг. Бо хүндүлүг сорулганы «Искра» колхозтуң малчыннары эки билир. Колхозтуң малчыннары—Бойду, Күдерек, Шаажан-хөө болгаш коммунист Сазыгбай ирей база өске-даа малчыннар бо сорулганы эки күүседип турар.

Колхозтуң малчыннарының болгаш кежигүннериниң кызымакай чоруу-биле күрүнеге дужаар дүк планын, эөт планын колхоз ажыр күүсеткен. Инек малдың кадарчызы Комбунуң ажаалгазындан инектерниң продуктулуу хүн-бүрү улгадып турар.

«Искра» колхозтуң ниитилештирген бүгү малының деңгели ам безин эки түннелдиг. Колхозчу малчыннар колхозтуң малының үш чыл планын долдурболгаш ажыр күүседири дээш, малды эки семиртири дээш аразында чарыыштыглар.

Чылгычы Маадыр-оол бо чылын 29 кулуннарны доруктуруп турар. Оон ол кулуннарында Дон уксаалыг үрелиг аскының оолдары хөй. Кулуннарны эки доруктуруп, цыырак малдар кылдыр өстүрер деп сорулга чылгычының мурнуна салдынган.

О. ТӨГҮС.

Уруглар лекторийи ажылдап эгелээн

Эрткен неделяның четвергте Кызылдың Гастелло аттыг культура болгаш дыштанылга паркынга уругларның чайгы лекторийи ажытынган. Ол-ла хүнде аңаа «ССРЭ-де болгаш капиталистиг чурттарда уругларның байдалы» деп темага лекция болган.

Ук лекцияны политик болгаш эртем-билиглер кептерединг талазы-биле Бүгүүзилел ниитилелиниң тыва салбырының чингине кежигүнү эш Пресс номчаан. Бистиң чуртувуста улус өөредилгезинин, кадык камгалалының хереэ дээш, уругларның аас-кежиктиг чаагай чоруу дээш ужур-дузалын оон-биле чергелештир даштыкы капиталистиг чурттарда ажылчы чоннарның уругларының аар-берге амыдыралының дугайында эш Пресс бодунуң лекциязынга чижектерни деңнел кылып чугаалаан.

Лектор болза, капиталистиг чурттарда уругларның чагааларындан хөй чижектерни көргүскен. Чижээ, Испанияда бир ажылчынның уруу класс самбыразынга мынча деп бижээн: «Мүн дээш демисежип турар мээн адам делгерезин!» Ол аас-кежик чок чоруукка таварышкан уруглар боттарының хүн демдеглелинге бижээни болза, «Мээн ачам ажылдазыр эки билир. Колхозтуң малчыннары—Бойду, Күдерек, Шаажан-хөө болгаш коммунист Сазыгбай ирей база өске-даа малчыннар бо сорулганы эки күүседип турар.

Колхозтуң малчыннарының болгаш кежигүннериниң кызымакай чоруу-биле күрүнеге дужаар дүк планын, эөт планын колхоз ажыр күүсеткен. Инек малдың кадарчызы Комбунуң ажаалгазындан инектерниң продуктулуу хүн-бүрү улгадып турар.

«Искра» колхозтуң ниитилештирген бүгү малының деңгели ам безин эки түннелдиг. Колхозчу малчыннар колхозтуң малының үш чыл планын долдурболгаш ажыр күүседири дээш, малды эки семиртири дээш аразында чарыыштыглар.

Чылгычы Маадыр-оол бо чылын 29 кулуннарны доруктуруп турар. Оон ол кулуннарында Дон уксаалыг үрелиг аскының оолдары хөй. Кулуннарны эки доруктуруп, цыырак малдар кылдыр өстүрер деп сорулга чылгычының мурнуна салдынган.

О. ТӨГҮС.

Номну массаже

Совет Тыванын ажылчы чоннарының культуразы хүн-бүрүде дешпип, эртем-билигге ынакшылы өзүп турар. Кижилерниң билиин бедидеринге болгаш культурлуг дыштанылгазынга чүүн-даа мурнунда ном эргежок чугула.

Сөөлгү үеде дыка хөй номнар парлатынып үнгүлээн. Оларны массаларга чедиштирип тарадырынга көдээ магазиннер улуг рольду ойнаар ужурлуг.

Ынчалза-даа, Сүт-Хөл районнуң майгыннары бо сорулганы көңгүс утканнар. Оон тодаргай барымдаазынга, Хөр-Тайга майгынын алырга-ла четчир. Мында 400 хире саныг янзы-бүрү номнар бар. Олар шуптуп-ла хирлиг, үжүктери безин балалган, довурак-доозунда боражы бергилээн чыткылаар. Оларны майгынның бир булуңунда аай-баш чок октагылаан. Оларның аразында орус эге школаларның өөредилге номнары-даа, башкы институттарынга херегээр «Бойдус эртеминиң методиказы-даа» бар. Олар ам 3 чыл ажыр шимчээшкин чокка чыгып турарлар. База 100 ажыг экземпляр эш И. Кызыл-оолдуң «Көдээ ажылагый малдарының халдавырлыг аарыгларының дугайында» деп дептержигештери база бар.

Ынчаарга Хөр-Тайгада хөй-хөй аныяктар, колхозчулар билигже чүткүлдүглер. Ынчангаш бо ажыглатынмайн чыдар номнарның дугайында дарый хемчеап, оларны массаже чоокшуладып садыглаар дугайын хамаарышкан черинге сүмеледим.

О. БИЧЕ-ООЛ.

Киров аттыг колхозта трактор бригадазы

Сүт-Хөл районда улгатыр катышкан Киров аттыг колхозта Сүт-Хөл МТС-тин № 1 трактор бригадазы ажылдап берип турар. Ук трактор бригадазын он ажыг чылда трактористеп келген дуржулгалыг механизатор эш Чадамба удуртуп турар.

Эш Чадамбаның удуртуп турары трактор бригадазының механизаторлары часкы хову ажылынче эгелеп киреринин мурнунда-ла Бора-Тайга сумузунда улгатыр катышкан «Сталинчы орук» колхозтуң механизаторларын социалистиг чарышка кыйгырганнар. Ук бригаданың механизаторлары социалистиг чарышка алган хүлээлгелерин күүседири дээш эрестир ажылдап, МТС-тин колхоз-биле аразында чарган керээзин күүседир дээш кызымак ажылдап турарлар. Олар ажылдап турар машина техниказын үрелиишкин чокка камнап эдилээр, кызар болгаш чаар материалдарны камнаар, агротехниктиг негелделерин чайгылыпчок күүседир талазы-биле эки көргүзүглерни чеьдип ап турар.

Трактор бригадазының бригадири эш Чадамба болгаш оон дузалакчызы эш Комбуй-оол механизаторларны эки удуртуп, трактор ажылының шынарын экижидерин үргүлчү негеп турарлар. Олар беш хонук болгаш-ла механизаторларның хуралын чорудуп, аңаа механизаторларның алган хүлээлгелериниң күүселдезин чугаалажып турар.

Тракторист, прицепщик, чаштырыкчы бүрүзүнүң үлүг нормазын канчаар күүседип турарын смена эрткен санында-ла көргүзүг самбыразынга чырыдып бижип турганнар. Бригадир эш Чадамба комсомол бөлүүнүң организакчызы эш Комбуй-оол болгаш агитаторлар эштер Калчан-оол, Шыдыраа олар ажылдың чаңсар үезинде солун номчулгаларын, областың өске МТС-теринде мурнакчы механизаторларның дуржулгалыг чүүлдерин механизаторларга үргүлчү чугаалап берип турганнар, хана солунун болгаш агитхуудустарны үргүлчү үндүрүп турганнар. Шак ындыг кижизидилге ажылдарын чорудуп, социалистиг чарышты амыдырал кырынга боттандырары дээш кызымак ажылдап турганының түннелинде Киров аттыг колхозта № 1 трактор бригадазы МТС-тин трактор бригадаларының аразында шилчип чоруур кызыл тугун каш удаа чаалап ап келген.

Эш Чадамбаның бригадазы бо чылдың часкы тарылгазынга эки белеткелдиг болгаш организастыы-биле киргеш, эрте чажар тараа культураларын 9 ажыл хүнүнде тарып күүсеткен. Ук бригада колхоз-биле керээлиг хүлээлгелерин эки күүсеткен: илииртээшкинни 100 хуу, агрегаттыг илииртээшкинни 142 хуу, тисхелээрин 100 хуу, культивастаарын 162 хуу, часкы чер андырылгазын 100 хуу, тараа чаштырарын 193 хуу, чайгы чер андырылгазының планын июнь 5-те 165 хуу күүсеткен болгаш 1878 килограмма кывар, чаар материалдарны камнап алган.

Ук бригаданың механизаторлары трактор ажылының планын күүсеткеш, ам чайгы аңдарган черни болбаазырадырынче болгаш 100 гектар сиген шөлүнүн хараганын тура-тырттарынче шыктарны кургадырынче хиргеннер.

Киров аттыг колхозта № 1 трактор бригадазы колхозтуң 800 гектар тараа шөлүнүң га бүрүзүнден ортумаа-биле 16 центнер дүжүттү, а үрезин участогунуң га бүрүзүнден 24 центнер дүжүттү өстүрүп алыр дээн хүлээлгезин чугаа чок күүседип шыдаарының барымдаазы бар.

Трактор бригадазының колхозка тарып берген тарааларының үнүжү деский, чаагай болгаш ам үеде 15—25 сантиметр чедир үнгүлээн, бир дугаар суггарылганы доосхан болгаш чазын суггарып чашкан тарааларның ийи дугаар суггарылгазынче ам кирип турар. Механизаторлар боттарының ажылдап каан шөлдериниң бедик дүжүттү өстүрүп алыр дээш колхозчулар-биле чаңгыс дем-билелиг ажылдап, колхозтуң хову бригадалары-биле трактор бригадазының ажылын холбаштырар дугайында ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын багай эвес күүседип турарлар.

С. ОЛАКАЙ.

Сүт-Хөл МТС-тин директорунуң политика талазы-биле оралакчызы.

Чогаадыкчы марксизмниң генийлиг чогаалы

(И. В. Сталиннын „Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары“ деп ажылынын парлатынып үнгенинден бээр бир чыл болган оюнга).

Эш И. В. Сталинның чогаалы болза, марксизм-ленинизмниң теориязынга эң үнелиг салыышкын болуп турар. Канчаар-даа аажок улуг тодаргай-төөгүлүг материал ук чогаалда мөөңнетинген, дыл эртеминиң марксисчи-ленинчи теориязы чаа, бедик чадаже көдүртүнген, эртемниң дыл дугайында чугула айтырыглары ылап, тодазы-биле болгаш ханызы-биле ажылдатынган, совет дыл эртеминиң үндезиннери салдынган. Н. Я. Марррның «дыл дугайында чаа өөредиг» дээр дыл эртеминиге тергиндеп турган меге өөредигни сойгалап илеретпишаан, эш Сталин ук өөредигде бичии-даа марксисчи чүве чок деп көргүскен.

Бүгү совет эртемниң улам ынайгы чогаадыкчы хөгжүлдезиниге, совет улуска өжээнниг буржуаз идеология биле демиселге, догматизмнин, хоозун шээжилээшкинниң болгаш номналзырак чорук-тың бүгү янзы-бүрү илерээшкиннери-биле демиселге үнелеп чеченмес ужур-дузалыг, марксисчи-ленинчи теориязының эң нарын айтырыглары эш Сталинның дыл эртеминиң талазы-биле ажылдарында шиитпирлетинген. Бот-боттары-биле харылзажырынга, бодал-сагыжын солчурунга болгаш бот-боттарын билириинге кижилерге дузалап турар чепсек болур дылдың тергиин тодаргай марксисчи тодарадылгазын эш Сталин берген. Дыл болза ниитилелдиң төрүүнгени-биле болгаш хөгжүлдези-биле кады төрүүнүп, хөгжүүр деп чүвени эш И. В. Сталин база көргүскен. Дылдың бүдүрүлге-биле ханы холбаазын илеретпишаан, эш Сталин ниитилелдиң бүдүрүлгези болгаш ниитилел боду дыл чокка амыдырап шыдавас деп айтып турар. «...Ниитилелге билдингир болгаш ооң кежигүннеринге ниити дыл чокка, ниитилел бүдүрүлгени соксадыр, буурап дүжер болгаш ниитилел болуп турупдаа шыдавас. Ниитилежип-харылзажырының чепсээ болуп турар дыл ол бодал-биле алырга ооң-биле чергелештир ниитилелдиң демиселиниң болгаш хөгжүлдезиниң чепсээ болуп турар».

Дылды болгаш ооң дүрүмнерин чүгле ниитилелдиң төөгүзү-биле холбаштыр, ук дылдың хамааржып турар улузунуң төөгүзү-биле холбаштыр билип ап болур деп эш Сталин өөредип турар. Тургузукчузу болгаш ээзи улус боду болуп турар дылдың хөгжүлдезинге улус массаларның ролюн ооң-биле чергелештир база онзалап шыйып турар. Эш Сталин дылдың онзагай үүлдериниң тергиин анализин берген: «Дылда бар бүгү сөстер шуптузу дылдың словарлыг составы дээр составын тургузуп турар дээрзи билдингир болгай. Дылдың словарлыг составында кол чүве болза, словарлыг кол фонд болуп турар. Ук словарлыг кол фондуга бүгү дөс сөстер өзек болуп кирип турар. Словарлыг кол фонд дылдың словарлыг составынга бодаарга, ындыг кончуг делгем эвес, ынчалза-жок ол кончуг үр, чүс-чүс чылдарны улаштыр амыдырап турар болгаш чаа сөстерни тыварынга дылга баазаны берип турар. Словарлыг состав дылдың ниити байдалын көргүзер: словарлыг состав бай болгаш янзы-янзы болган тудум, дыл бай болгаш сайзырангай болур».

Эш Сталин дыл хөгжүлдезиниң дүрүмнерин ажыткан. Амгы дылдың элементилери болза эрте-шагда, кул үезиниң мурнунда-ла салдынган деп чүвени эш Сталин көргүскен. Бүдүрүкчү күштерниң өзүлдези, бижиктиң тывылганы, күрүненің тыштыр келгени, садыгның хөгжүлдези, парлаар станоктуң тывылганы литератураның хөгжүлдези дылга улуг өскерилгелерни болдурган. Ынчалзажок дылдың хөгжүлдези, марксизмниң хажыдыкчылары Н. Я. Марррның болгаш ооң салгакчыларының бадыткап турганы ышкаш, туруп турар дылды чаза тепсириниң болгаш узуткаарының база чаа дылды тургузарының оруу-биле чоруп турган эвес, а туруп турар дылдың кол элементилерин нептередириниң болгаш болбаазырадырының оруу-биле чоруп турган.

Дыл болза, надстройка болуп турар дээр Н. Я. Марррның өөрединиң мегезин эш Сталин сойгалап илереткен. Надстройка дээрге бердинген экономнуг базистиң чурттап, хөделип турары чаңгыс үениң продуктузу-дур дээрзин эш Сталин көргүскен. Надстройкага бодаарга, дылды кандыг-бир чаңгыс үениң продуктузу ыылдыр санап болбас. Дылдың структуразы, ооң грамматиктиг тургузуу болгаш словарлыг кол фондузу элээн хөй үелериң продуктузу дур. Пушкиниң үезинден бээр Россияга феодалдыг болгаш капиталистиг тургузуг узуткатынган, чаа, социалистиг тургузуг бадыткатынган, феодалдыг болгаш капиталистиг базис, феодалдыг болгаш капиталистиг надстройка узуткатынган. Ынчалзажок орус дыл ол үениң дургузунда бодунуң структура талазы-биле шюолуг өскерилбээн.

Дыл аңгыныы дээр Н. Я. Марррның антимарксистиг өөредиин база эш Сталин шынгыы буруу-шаап шүгүмчүлээн. Буржуазтыг-даа, социалистиг-даа болуп болур культура-биле дылды холуп болбас деп чүвени эш Сталин айыткан. Кижилерниң ниитилежип-харылзажырының чепсээ болуп турар дыл болза, кезээде бүгү улустуу болуп турар. Дыл ниитилелдиң бүгү аңгыларын, буржуазтыг-даа, социалистиг-даа культураны хандырып турар. Бир эвес культура ниитилел хөгжүлдезиниң чаа үе бүрүзүнде бодунуң утка-шынарын солуп турар болза, дыл элээн каш үелериң иштинде колдуунда ол-ла хевээр артып хаап турар. Дыл чаа-даа, эрги-даа культураны чаңгыс-аай хандырып турар.

Н. Я. Марррның «дыл дугайында чаа өөредиг» деп хажыдыкчы-материалистиг үүлүн буруу шапышаан, дыл дугайында эртемниң нарын айтырыгларын чогаадып жылгаш, эш Сталин ол эртемниң ажылдакчыларының ортузунга болуп турган ханчаар-даа аажок будулгак чорукту үзе шапкан болгаш дыл дугайында ёзулуг марксисчи, совет эртемниң үндезинин салган.

Эш Сталин совет дыл эртемин кадыкшыдарының тодаргай оруун айыткан: «дыл эртеминде аракчеевчи чурумну узуткааш, Н. Я. Марррның алдгадалдарындан ойталап, дыл эртеминге марксизмни нептередир...».

Эш Сталинның ол айтыышкыннары: чүгле дыл эртеминге эвес, харын эртемниң бүгү адыларынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ол сталинчы тайылбырларга даянмышаан, совет эртемниң ажылдакчылары большевикчи шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди ёзугаар эртем талазы-биле чугула айтырыгларны калбаа-биле чогаадынчы чугаалажырын, марксизмни хажыдар чорукка удур демиселди калбартканы болза, эртемниң ооң ынайгы чечектелиишкининге, коммунизм дээш демиселге ооң ролюн дынзыдарынга улуг ужур-дузалыг болган.

* * *

Диалектиктиг болгаш төөгү материализмниң элээн хөй нарын айтырыгларын эш Сталинның дыл эртеминиң талазы-биле чогаалдарында канчаар-даа аажок тодаргай болгаш ханызы-биле шиитпирлетинген.

Эш Сталинның «Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары» деп чогаалы үнериниң мурнунда базис болгаш надстройка айтырыглары бистиң философтуг, экономнуг болгаш төөгүлүг литератураныска херек кырында чогаатынмайн турган. Базисти бүдүрүлге-биле анаа-ла дөмейлештирип турган. Чүгле политика, эрге, шажын, уран-чүүл болгаш философия талазы-биле үзел-бодалдарны эвес, харын оларга хамааржыр албан черлерин болгаш ниитилелдиң медерелиниң бүгү хевирлерин надстройканың категориязынга санап турган.

Эш Сталинның дыл эртеминиң талазы-биле чогаалы ындыг янзылыг бөдүүн чорукка төнчүүр салып турар. Эш Сталин базистиң болгаш надстройканың тергиин тодаргайлаашкынын берип турар: «Базис болза, ниитилелдиң чогуур үе-чадазында хөгжүлденің экономнуг тургузуу болур. Надстройка—ниитилелдиң политика, эрге, шажын уран-чүүл, философия талазы-биле үзел-бодалдары болгаш оларга хамааржыр политика, эрге база өске-даа албан черлери болур».

Эш Сталин надстройкага хамаарыштыр базистиң тодаракчы ролюн көргүзүп турар. Базис бүрүзү болза, аңаа тааржып турар боду надстройкалыг болуп турар. Базистиң өскерлиишкини болгаш узуткаашкыны-биле кады ооң ыырында бедип турар надстройка өскерлип, узуткатынып турар. Чаа базис төөрүүнери-биле аңаа тааржыр надстройка төөрүүнер. Чижээ, феодалдыг базис узуткатынганы-биле феодалдыг надстройка узуткатынар, ССРЭ-ге капиталистиг базисти узуткааны-биле эрги капиталистиг надстройка узуткатынган болгаш социалистиг чаа надстройка тургустунган. «Диалектиктиг болгаш төөгү материализмниң дугайында» бодунуң чогаалынга эш Сталин ниитилелдиң хөгжүлдезинге мурнакчы идеяларның мобилизакчы, организакчы болгаш чаартыкчы улуг ролюн көргүскен. Дыл эртеминиң талазы-биле чогаалдарынга марксизм-ленинизмни сайзыратпышаан, «...бодунуң базизиниң хевирлетинеринге болгаш быжыгарынга идепкейлиг дөгүм болур чаа тургузугнуң эрги базисти болгаш эрги аңгыларны туюлунга чедир чылча шаварынга болгаш узуткаарынга дузалажыр дээш бүгү хемчеглерни чорудуп турар»—деп эш Сталин айыткан. Надстройканың канчаар-даа аажок улуг ролюн эш Сталин тодаргай болгаш бүзүрелдии-биле илередип көргүскен.

Базис болгаш надстройка дугайында эш Сталинның өөредии болза, совет ниитилелдиң болгаш совет күрүненің удуртукчу болгаш углап шиглээр кол күжү болур большевик партияның улуг чогаадыкчы ролюн ханызы-биле билип алгар арганы биске берип турар. Социалистиг ниитилелдиң үезинде эрги шынар байдалдың чаа шынар байдалче чаза тевиишкин чокка шилчириниң хоойлузунуң дугайында эш Сталинның өөредии канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. Удурланышкак аңгыларлыг ниитилелдиң хөгжүлдезиниң хоойлу ёзугаар болур чоруунуң принципиальдиг ылгалын марксистиг литературага эш Сталин эң-не баштай ажыткан. Удурланышкак аңгыларлыг ниитилелге эрги шынардан чаа шынарже шилчилге чаза тевиишкин-биле болуру ыяавыла деп эш Сталин айтып турар. Ынчалза-даа, өжээннешкек аңгылар чок социалистиг ниитилелге ол шилчилге чаза тевиишкин-биле болуру ыяавыла эвес. Социалистиг ниитилелдиң үезинде эрги шынар байдалдан чаа шынар байдалче шилчилге чаа шынарның чүүлдери чоорту мөөңнежип, эрги шынарның чүүлдери өлүп тургаш, чаза тевиишкин чокка болуп турар.

Чаза тевиишкин чокка болур шураашкынның дугайында эш Сталинның өөредии болза, социализмден коммунизмче шилчилгениң хоойлу ёзугаар болур чоруун тодаргайлап турар. ССРЭ-ге коммунизм тургузуушкуну бүдүрүлге, эртем болгаш техника талазы-биле шураашкын хевирлиг революстуг өскерилгелер-биле харылзаалыг. Ындыг шураашкыннарның тодаргай чижээ болза, коммунизмниң Волгада, Донда, Днепрде, Крымда болгаш Туркменияда улуг тудуглары болур. Бүдүрүлгеге атомнуг чепсекти калбаа-биле нептередип ажыглаары бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезинге канчаар-даа аажок улуг шураашкын болур. Ынчалза-даа, ол шураашкыннар болза, туруп турар бүдүрүлге харылзааларын узуткаар чаза тевиишкин эвес. Оларны, ол шураашкыннарны коммунизм тургузуушкунунче совет улусту мобилизастап турар совет күрүне организастап, боттандырып турар болгаш ол шураашкыннар социалистиг бүдүрүлге харылзааларын улам на быжыглаар.

Эш Сталинның дыл эртеминиң талазы-биле ажылы болза, эртемни чогаадыкчы тывынгыр ёзу-биле көөрүнге бисти өөредип, хоозун шээжилээр чорук-биле, номналзырак чорук-биле болгаш догматизм-биле демиселче бисти углап шиглеп турар. Марксизм-догма эвес, а хөделбирге удуртулга болур деп Ленин бижээн. Хоозун номчукчу болгаш номналзырак ёзу-биле марксизмни көөр чорукту, марксизмниң тодаргай төөгүлүг үеге шын болур чүүлдериниң хөгжүлденің бүгү үелеринге хереглээр дээр оралдажыышкыннарны эш Сталин бодунуң чаа ажылдарынга улуг күштүү-биле сойгалап илереткен.

Чижээ, Ф. Энгельс бодунуң «Анти-Дюринг» деп номунга социалистиг революцияның тиилээнинің соонда күрүне дүжүп каар деп чугаалаан.

«Ынчалза-даа совет марксистер бистип үевисте делегей байдалын шинчилеп өөренирингe үндезилетингеш, социалистиг революцияның тиилелгези чүгле чаңгыс чуртта бар, ынчаарга өске бүгү чурттарда капитализм тергиндеп турар капиталистиг хүрээлээшкин турда, тиилээн революцияның чуртту кошкаар ужурлуг эвес, харын бир эвес ол чурт капиталистиг хүрээлээшкинге чылча шаптырган болурун күзевес болза, бодунуң күрүнезин, күрүненің органнарын, разведканың органнарын, армияны бүгү хемчеглер-биле күштелдирер ужурлуг деп түннелди кылганнар» деп эш Сталин чугаалап турар.

Ынчалза-даа ол формулаларның кайызы-даа шын деп чүвени марксистер билирлер. Энгельстиң формулазы социализмниң бүрүн тиилелгезиниң үезинге болгаш эш Сталинның формулазы социализмниң чаңгыс азы элээн каш чурттарга тиилээнинің үезинге тааржыр.

Дылдарның катыжа бээриниң дугайында айтырыг талазы-биле хоозун шээжилекчилерни болгаш номналзырактарны илеретпишаан, эш Сталинның айтып турары болза, бүгү делегей кырынга социализмниң тиилелгезиниң соонда, «нацияларның үр үеде экономнуг, политиктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылгазының түннелинде баштай чаңгыс аай зональдиг дылдар тургустунар, а ооң соонда зональдиг дылдар эң-не байлакшаан чаңгыс аай бүгү делегей дылы кылдыр катыжар, ол дыл немец-даа, орус-даа, англи-даа эвес, а национал болгаш зональдиг, дылдарның эң эки элементилерин бодунда киирген чаа дыл болур».

«Кажан-даа» өскерилбес, шээжилеп алган соонда догманы бүгү үелерге, бүгү таварылгаларга хереллеп тургаш, бүгү айтыларны шын шиитпирлеп болур догмаларның чыылдазы кылдыр марксизмни көрүп турар хоозун шээжилекчилерни болгаш номналзырактарны сойгалап илеретпишаан, эш Сталин марксизмни мынча деп тергиин чергебиле тодаргайлаан:

«Марксизм дээрге, бойдустуң болгаш ниитилелдиң хөгжүлдезиниң хоойлузарының дугайында эртем, дарлаткан болгаш мөлчүткен массаларның революциязының дугайында эртем, бүгү чурттарга социализмниң тиилелгезиниң дугайында эртем, коммунистиг ниитилел тургузуушкунунуң дугайында эртем болур. Марксизм эртем болганда чаңгыс черге туруп шыдавас, — ол хөгжүп болбаазырап турар... Марксизм бүгү эпохаларга болгаш үелерге өскерилбес ыяавыла албан болур түннелдерни болгаш формулаларны хүлээп албайн турар. Марксизм болза, кандыгдаа догматизмниң дайзыны болур».

* * *

Эш Сталинның «Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары» деп гешийлиг чогаалы совет эртемниң хөгжүлдезиниң моон ынайгы оруктарын тодаргайлап, ниитилел хөгжүлдезиниң хоойлурарын улам-на ханызы-биле билип алырында совет улусту чепсеглеп, коммунизм тургузары дээш демиселче совет улусту мобилизастап турар.

В. НИКОЛАЕВ.

Бижик өөредилгезиниң баштайгы шылгалдазын чоруткан

Сүт-Хөл районнуң Хөр-Тайга сумузунуң бижик өөренир бөлгүмнерин аал бөлүктеп 6 кезек черге тургускан. Бөлгүмнер январьден эгелеп ажылдаан. Ол бөлгүмнерде бижикти биче билир 76 кижи, билбес 54 кижи өөренип турар.

Ол бөлгүмнерниң өөредилге чылының бир дугаар чартыында түннелин үндүрген. Ооң түннелинде бижикти биче билир 76 кижи бижик билир кылдыр өөренип, шынзылгазын алган.

Культармейжилер Дондук, Мандараа, Т. Үндеш оларның өөредип турган улустары боттарының кызымакай чоруун көргүзүп, шылгалдага эки түннелдерни көргүскен.

Чамдык культармейжилер О. Канчыыр-оол, Чимит, М. Дадар-оол оларның бижик өөредилгезинге чонну өөредиринче хошкак сагыш салганындан оларның дыннакчылары эки эвес түннелдиг болган.

Ол бөлгүмнер боттарының ажылдарын катап чорудуп, чоннуң ортузунга бижикти билбес болгаш биче билир чорукту узуткаары-биле ажылдап киришкен.

М. БЕГЗИВАА.

Сталинчы шаңналдың лауреаттарының чогаалдарының талазы-биле номчукчулар конференциязы

Бии-Хем районнуң Туран хоорайгын ажылчы чоннары эң эки совет чогаалчыларның, Сталинчы шаңналдарның лауреаттарының чогаалдарынга улуг сонуургалдыг болуп турар. Бо чылдың эртен айларында ВКП(б) райкомунуң партия кабинединге Бабаевскийниң «Алдын сылдыс кавалери», Ажаевтың «Москавадан ыракта», Мальцевтың «Бүгү чүректің ханызындан» деп чогаалдарының дугайында номчукчулар конференциялары болуп эрткилээн.

Ам Салчак Токаның «Араттың сөзү» деп тоожузунуң дугайында номчукчулар конференциязының белеткели чоруп турар. Ук конференция июньниң 22-де болур.

Л. ФЕДИНА.

Ясли тудуунга ыяш белеткели

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң Калын-оол бригадирлээн тудуг бригадазы ясли бажыңының тудуунга хереглээр 1000 чудукту шалыпкын ёзу-биле каш-ла хонуктарда Баян-Кол бажында тайгада кезип белеткээн.

Тудуг бригадазында Донгул-оол, Нас-Сүрүң, Күскежик, Кара-кыс, Чыртак-оол олар ыяш кезип белеткээр ажылдың нормазын 150—200 хуу чедир күүседип, мурнакчы ажылдаан.

О. КЕНДЕН.

Хойну электри-биле кыргып турар

Бии-Хем районнуң Туран хоорайда «Красный пахарь» колхоз хой дүгүнүң кыргыышкынын чедиишкинниг эртирген. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 1 килограмм дүк ажаап алдынып, эки түннелдиг болган.

«Красный пахарь» көдээ ажыл-агый артели электри энергиязын хой дүгү кыргыырынга ажыглаарынче бо чылын эгелеп кирген. Электри-механиктиг хой дүгү кыргыыр 4 машиналар-биле колхозтуң хоюнуң дүгүн кыргып турган.

Дүк кыргыышкынын колхоз дооскан. Хой дүгүн организастыы-биле камгалап алганы-биле «Красный пахарь» колхоз күрүнеге дүк дужаар планын районда бир дугаарында үзе санашкан. Көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери пландан дашкаар белеткел пунктузунче 1500 чыгыы килограмм дүктү чоруткан.

Районнуң «Тиилелге» колхозу күрүнеге дүк дужаар планын күүсеткен болгаш пландан дашкаар дужаашкынны чорудуп турар.

Сиген кезилдезинге белеткелди күштелдирер

Ам удавас сиген ажаап алырының кампаниязы эгелээр, ындыг турбуже Танды районнуң колхозтарында сиген кезилдезинге белеткел багай чоруп турар. Районда сиген кезер машиналарны септеп алганы чүгле 28 хуу болуп турар, аът дырбаажын бүгү районда чүгле 14-түү септеп алган. Оларның 4-түү «Красный партизан» колхозта болгаш база бир 4-ту «Пламя революция» колхозтуу, а оон өске колхозтарда чаңгыс-даа септетинмээн.

Сталин аттыг колхоз сиген кезер 30 машиналарының чүгле 5-ин; «Красный партизан» колхоз 23 машинадан чүгле 7-ни септеп алган. Ынчаарга «Сталинский путь» колхоз (даргазы Приходько) мынчага чедир чаңгыс-даа машина септеп албаан.

БИСТИҢ КОРР.

Малдың чайгы одарладылгазын чөп организастаар

Молотов аттыг колхозтуң малы чайгы одарларда

Чаа-Хөл районда Молотов аттыг колхозташ кадарчыларга немелде күш-хүннүг дээ ажыл-агый артели ниитиниң малының баш санын өстүрер дугайында улуг сагыш салыышкынын салып турар.

Ук колхоз 2560 баш малын сериин оттуг чайлагларже одарладып чоруткан. Кадарчылар Доржу, Натпит, Арапчор олар малдарын назынының аайы-биле үзүп одарлаткан.

Мал ажылында күш-ажылдың организациязын чөп тургуспааны-биле болгаш кадарчыларга немелде күш-хүннү санап бээринге одарладыр малдарның хыналда деңзизин кылбааны кадарчыларның сонуургалын кошкадып турар. Мал ажылының ферма эргелекчилери одарда турар малдарны ай санында деңзилеп, ооң деңгилде семиртилгезин көрүп тургаш, чазактың доктаалын ёзугаар немелде күш-хүннерни санап бээри чугула.

Р. ХУНАЙ-ООЛ.

Эрткен чылдың алдагдалдарын катаптавас]

Ниитиниң продуктулуг мал ажылын хөгжүдеринге чайгы одарладыышкынның эң чугулазын барымдалаш, Тере-Хөл районда «Большевик» колхозтуң малчыннары эрткен чылдың түннелин кылбышаан, бо чылгы сорулгаларын тодаргай айтып чугаалашканнар.

Эрткен кыжын колхоз баштаар чери малдың кыштагладыышкынын организачок чоруткаы-биле мал ышкы үеде бергедээшкинге таваржып турганын болгаш чайгы одарладыышкынын дыка четпес чоруткаын малчыннар чидии-биле шүгүмчүлээннер. Ооң уламындан элээн хөй малдар кышты багай эртирип, дыка арып баскырааны-биле чамдык малдар когаралдарга таваржып турган.

Колхозтуң ниитилештирген малын хойжу эш Улуг-оол хуу кижилерге ажаадып, кадартып турганы база илерээн. Малга четчир санныг кажааларны тударын колхозтуң баштаар чери сагыш салбааны-биле инектер, бызаалар, хойлар мынчага чедир эки кажаалар чок болуп турарын айытпышаан, малга чылыг кажаалар тударын хуралдан шиитпирлеп алганнар.

Бо чылын малдың баш санын өстүрер дугайында малдың чайгы одарладыышкынын үлегерлиг чорудар дугайында колхозчу малчыннар тус-тус хүлээлелер алгаш, ажылдап киришкеннер.

Б. БАЙЫР.

Колхозчу кадарчыларның чедиишкини

Мал ажылын хөгжүдериниң үш чыл планын чедиишкинниг күүседири—ооң чаш төлүн бүрүн доруктуруп алырындан хамааржыр. Мал чаш төлү камгалап алырынга Чаа-Хөл районда «Бай-Булуң» колхозтуң баштаар чери болгаш ол колхозтуң малчыннары кызымакай күш-ажылчы чоруун көргүзүп турар.

Ол колхозтуң мал кадарчызы эш Балчый колхозтуң инек малын кадарып турар. Ооң кадарып турар 40 баш инээ болгаш хойлары кышты эки эртирип, чаш төлү бүрүн камгалатынган. 98 баш хойдан 116 баш хураганнарны доруктуруп алган.

Т. ЧАРАШ-ООЛ.

Чылгычының көргүзүү

Каа-Хемниң Ильинкада «Победа» колхозтуң кежигүнү У. Аврań 1948 чылдан эгелеп чылгы кадарып келген. Ооң малдаан чылгызы ам 126 баш чедир өскен.

Авраңның кадарган чылгызындан 1950 чылда 34 белер төрээн, оларның кулуннары ам шупту бар. Бо чылын база-ла чаңгыс-даа кулуну чидириг чок ап турар. Эрткен чылын 730 күш хун ажылдап алган, бо чылын ооң-даа хөйну ажаап, мал өстүрери дээш чүткүлдүг демисежирин Авраң хүлээнип турар.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

Куш ажылынче кичээнгейни салыр

Ниитиниң мал ажылын хөгжүдериниң үш чыл планын чедиишкинниг күүседириниң чугула үүлү болза, малдын чаш төлүн бүрүн камгалап ап, ооң амгы ажаалгазын өкижидери-биле кады чайгы семиртилгезин организастыг чорудары болур.

Улуг-Хем районда колхозтарның ниитилештирген малындан чамдык чүзүннери күүсетинип-даа турза, куш өстүреривиң планы чүгле 20 хуу күүсетинип турар. Кушту өстүрери колхозтарга черле берге эвес болур ужурлуг, чүге дизе, ооң чеми колхозтарда дыка хөй. Кушту өстүреринче амгы үе тергин тааржыр. Куштуң өспейн турар чылдагааны—дагаа чуургаларын, бастырып эгелээринче колхозтар баштаар черлери кичээнгей салбайн турарында болур. Ынчаныгаш шаг-үе эрте чылыг үеде дагаа чуургаларын бастырып, доруктурары кол сорулга болуп турар. „Күш-ажылдын хостуу“, Киров аттыг болгаш «10 дугаар Улуг хурал» колхозтар чайгы дагаалар чиир тараларны четчири-биле белеткеп албаанындан Кызылда инкубатор ставциязындан дагаа ооларды садып алыры саадап турар. Ол колхозтарга дагааларның 12 кажааларын тудары күүсетинмээн болгаш куш фермаларывың эргелекчилериге 12 кижи өөредир тургаш, 10 кижини өөреткен. Боажыл-агый килдизинин кол зоотехниги талазы-биле Киров аттыг болгаш „10 дугаар Улуг хурал“ колхозтар онза четпес ажылдап турар.

Улуг-Хем райкүүскомунуң шиитпирин болгаш районнуң көдээ ажыл-агый килдизиниң айтыышкынарын чамдык колхозтар баштаар черлеривин күүсетпейн турары болза, куш ажылынче чугула сагыш салбайн турар болгаш ажыл херекке сагылга-чурум чогун көргүзүп турары болур.

Бистиң партияның болгаш чазактың куш ажылын өстүрер дугайында улуг сагыш салыышкынын колхоз бүрүзүнүң күүседири—колхозчуларның амыдырылын байлакшыдар, колхозларны хөй адырлыг, орулгалыг болдурарынга эң чугула.

Амгы сорулга болза, куш өстүрер планны колхоз бүрүзү күүседип, ооң кажааларын четчири-биле тудуп албышаан, оларга чемнерни белеткеп, Кызылдың инкубатор ставциязындан доруктурган куштарны дарый садып алырынче колхозтар баштаар черлери кичээнгейни салыры негетинип турар. Ол ышкаш куш фермаларының эргелекчилеринге өөренген колхозчуларны чөп ажыглап, оларның күш-ажылының организациязын шын тургузар херек.

Т. АРАНДОЛ,
Улуг-Хем районнуң көдээ ажыл-агый килдизинин кол зоотехниги

Улуг-Хем районнуң «Кызыл Тук» колхозу куш фермалыг. Бо чылын колхозтуң кужунуң баш саны ийи катап улгадыр.

Чурукта: куш фермазының ажылдакчызы эш Седибааның куштарны чемгерип турары.

Чуруу **А. ЕРМОЛАЕВТИИ.**

Колхозтарда тудугнуң темпизин хүн-бүрүде бедидер

Тудугда күш-ажылын таарыштыр тургускан

Областың аныяк колхозтарының мурнунда бир кол айтырыг сууржулганың херээ болурун Таңдыда Ленин аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары медерелдиг билген. Чаңгыс эп-сеткилдиг организастыг күш-ажылдың түннелинде колхозтуң төвү көрүштүг чараш социалистиг чаа сууржугаш кылдыр калбарган ооң тудуглары хүн-бүрү улам немежип турар.

1951 кодээ ажыл-агый чылының часкы тарылгазын 9 ажыл хүнүнде чедишкиниг доскаш, колхоз амгы кол күжүн тудугже угландырган Тудугнуң бо чылгы планында чуртталганың 10 бажыңнарын болгаш ниитиниң 4 кол тудугларын кылыры көрдүнген. Ол болза, колхозтуң амгы кижи күжүнүң деңнелиге бодааргa чиик эвес сорулга.

Кандыг-даа ажылдың бедик түннелдиг болуру аңаа хынамчалыг белеткелден хамааржыр. Эш Бады-Сагаанга удурткан 22 кижилиг тудуг бригадазы ол талазы-биле эки ажылдаан. Бо чылын муң кубометр тудуг ыяжы белеткээр пландан 250 кубометрни ажыр күүсеткеннер, ооң 60 ажыг хуузун суурда эккеп алган.

Күш-ажылдың хуваалдазы багай эвес тургустунган. Сөөртүкчүлер 3 тергелерлиг доктаамал ажылдап турар, оларга артельдиң чүүк машиназы база дузалап турар. Бызаңчылар сөөлгү хүннерге чедир 1200 чудуктарны сомнап белеткевишаан, чуртталганың 2 бажыңнарының ханаларын доозуп турар. Ол ышкаш 1500 дагаа турар ферманың чаа тудуунуң фундаментизин белеткээш осң ханазын база салып эгелей берген.

Колхозчу тараажыларның элбекшилдиг дүжүт дээш демисели ышкаш ажыл-ишке ынакшылганың илерээшкини базыңчыларның ортузунда база калбарып турар. Ажылдың бүдүнгүр, эки шынары дээш чүткүл кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжын хайыктырып турар. Оларда Х. Балчыр, Р. Дондуп, Менең-оол, Лоскал-оол ышкаш мергежилдиг мурнакчылар хөй.

Тудуг ажылында чүгле оолдар эвес, харын колхозчу херээженнер улуг мергежилин илередип турар. Олар тудугнун бөдүүн болгаш нарын-даа кылыгларынга өөренип алган, ылангыя док таамал ажылдап турар 8 херээженнерниң иштинде Кара-Кыс, Лопсан, Оюн Шагаачы олар ыяшты хаарыылдап, эптей хирээлеп турда көөрге хепти быжып, даарап турганы-биле дөмей болган. Бистиң колхоз бо чылгы тудуг планын чогуур өйүнде шевергин күүседип шыдаар.

КАНЧЫЫР-ООЛ,
Ленин аттыг колхозтуң даргазы.

Тудугже кичээнгейни улгатырар

Улуг-Хем районнуң Жданов болгаш Ворошилов аттыг колхозтарында бүдүрүлге тудугларының чуртталга бажыңнарының тудуушкуну окта-ла четпес чоруп турар.

Большевик партия, Совет чазак бистиң областың социалистиг чаартылгазының херээн дүргедедир, ылангыя күш-ажылчы, көшкүн араттарны сууржуң амыдыралче шилчидер болгаш чаа тургустунгулаан колхозтарны организас, ажыл-агый талазы-биле быжыглаар дутайында хүн-бүрү сагыш-салып, ол сорулгаларга ажыглаары-биле чыл бүрүде дыка хөй түннүг акша хөрөнгиниң дедир эгитпес болгаш узун хуусаалыг чээли дузаламчыларын хөргүзүп келген турбужа, районнуң удуртур органнары ол улуг дузаламчыларны чөп ажыглап шыдавайн, ажылчы чоннуң күжүн тудуг ажылынче чогууру-биле мобилизаставайн барганын мөөң адаанда чижектер чаягаар-ла херечилеп турар.

Ийи-Талда Жданов аттыг колхоз (даргазы эш Назыты, партия эге организациязының секретари эш Нүм-Хуурак) 1950 чылда чуртталганың болгаш бүдүрүлгениң 15 санныг тудугларын чорудар планныг турган, оларның чүгле 7-зин ажыглалга киирген. Ооң ужурундан ол колхозтуң төвү мырыңай-ла өспейн, харын чүгле өглерден бүткен суур эртип чыткан кижиниң караанга шуут-ла илдең.

Бо чылын ол колхоз бүдүрүлгениң болгаш чуртталганың 30 чыгам янзы-бүрү тудугларын кылыр планныг. Ынчаарга херектиң амгы байдалын көөрге, эрткен чылдаазындан эжижирден туржук, харын улам дорайтаан: тайгада чүгле кыжын-на 300 ажыг чудук белеткеп каан боордан башка, өске чүүдаа чок.

Ол ышкаш, колхозта эге школаның (эргелекчизи эш Аракчаа) чайгы септелгези мынчага чедир эгелеваан. Башкылар чурттаар 2 бажың тудар турган болза, оларның орну-даа чок.

Бүдүрүлге болгаш чуртталга тудугларының чорутунмайн турар дугайын партия эге организация секретари эш Нүм-Хуурактан айтырарга:

—Күжүвүс чедишпес, машинавыс чаңкыс, прицепт чок болгаш күүсетинмейн турар ийин, — деп харыылап олурар.

Эш Нүм-Хуурактыы-биле алырга, тудуг ыяжын чүгле машина-биле сөөртүр кылдыр билдинип турар. А эки организастаан чүве болза, колхозтуң бүгү-ле тудугларынга хереглетинер чудук болгаш өске-даа материалдарны сөөртүп болур аът, шары ол колхозта эмгежок дээрзи чугаажок.

* * *

Хайыраканның Ворошилов аттыг колхоз (даргазы эш Чаш-оол, партия эге организациязының секретари эш Мандый-оол) 1950 чылда 4 чуртталга бажыңы, 1 школа, 4 мал кажаазы, 1 тараа склады тудар планныг турган болза, чүгле 3 чуртталга бажыңының, школаның, 1 инек кажаазының тудуун доозуп шыдаан, а өске артканнары күүсетинмейн барган. Колхоз сууру хөй кезиинде чавыт, ирик, терек бажыңнардан, өглерден тургустунган. Туттунган бажыңнарның шынары куду, кандыг-даа дерилге чок болгаш суурнуң кудумчу ыскаалы аай-бажы тывылбас.

Бо чылын колхоз бүдүрүлгениң-даа, чуртталганың-даа шупту 16 санныг янзы-бүрү тудугларын чорудар ужурлуг тургаш, оларның чаңгызын-даа тудуп дооспаан. Тудуг материалдарының белеткелин кыжын чогуур өйүнде чорутпайн барганы-биле, ам тудуг шөлүнде материал ховартап турар.

Моон алгаш көөрге, тудуг материлдарын немей дүжүрбес болза, ол колхозтуң ам чорудуп турар тудугларының чүгле ханазы тургустунар боордан башка, бо чылын ажыглалга кирип шыдаваны тодаргай.

Мынчангаш үстүнде ийи колхозтарда тудуг ажылының байдалы бо чылын барык-ла шуут үстүрүнге чоок болуп турар. Ол чугула херекке коммунистерниң мурнакчы ролюн чедир үнелевейн, оларның күжүн таарыштыр тургуспайн турарын, оларда тудуг ажылының бир кол чылдагааны хылдыр санаар херек.

Бистиң корр.

Дүк белеткелиниң планын чедиишкинниг күүседир дээш

Дүк белеткелиниң күрүне планын чогуур үезинде күүседириниң херээн, чиик үлетпүрүү чиг эт-биле үзүктел чок хандырарының болгаш ол чугула чиг эттиң чугула хереглетинер курламырын тургузарының чугулазын барымдаалааш Кызыл, Чөөн-Хемчик болгаш Каа-Хем районнарының белеткелчилер коллективи белеткел аппарадын шын таарыштырып, дүк белеткелиниң талазы-биле планны күүседири дээш демиселди күрүненің чугула сорулгазы-биле холбаштырып тургаштын бедик көргүзүглерни чеьдип алган.

Дүк белеткелиниң күрүне планын күүсеткен дугайында июнь 10-да бир дугаарында рапорттаан черлер болза: Кызыл району 117,3 хуу, Чөөн-Хемчик—105,8 хуу, Каа-Хем—101,5 хуу күүсеткен.

Дүк белеткелиниң планын күүседиринге Кызыл районнуң колхозтары болгаш хуу ажыл-агыйлар эки киришкен. «ТАРН 12 съездизи» колхоз дүк дужаалгазының талазы-биле планын 106 хуу күүседип, бир дугаарында үзе санашкаш, күрүнеге пландан ажыр 683 килограмманы дужааган, «Совет Тыва» колхоз планындан ажыр 500 килограмманы, «Бай-Булуң»—684 килограмманы.

Баян-Хемде колхозчу Маады Кашпык-оол бодунуң хүлээлгезин бир дугаарында 100 хуу күүсеткештиң, күрүнеге пландан ажыр 7 килограмма дүктү дужааган.

Ээрбек сумузунуң «Бай-Булуң» колхозтуң колхозчулары Ондар Баартан, Шара-Хөө Оюн, Саңгылда Оюн болгаш өскелер боттарының хүлээлгезин хуусаа бетинде 100 хуу күүсеткен.

Чөөн-Хемчик районунда «Октябрь 30 чыл ою» колхоз күрүнеге дүк дужаалгазын районда бир дугаарында 100 хуу күүсеткештиң, пландан ажыр күрүнеге 1808 килограмма дүктү дужааган. «Кызыл-Тараачын» колхоз хүлээлгени хуусаа бетинде күүседирин хандыргаш, пландан ажыр дүк дужаап турар.

Дүк дужаалгазының талазы-биле «Заготживсырье» участоктарының агентилери эштер Ажгибицев, Андрогов, райуполминзаг агентилери эш Черноусов Федор, Черноусов Виктор олар кызымакай ажылдап, дүк дужаакчыларын чогуур үезинде хандырып тургаштың оларга берген онаалганы 200 хуу күүседирин хандырган.

Райуполминзаг, «Заготживсырье» черлериниң ажылдакчыларының сорулгазы болза, ажыл-агый бүрүзү дүк дужаалгазын ыяавыла күүседирин хандырары болур.

В. ПАВЛЕНКО.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ КОНКУРЗУНУҢ ЖЮРИЗИНДЕ КЭЭП ТУРАР ШҮЛҮК ЧОГААЛДАРНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Амгы үениң темаларынга эң эки чечен чогаалдар дээш конкурсту чарлаандан бээр барык чартык чыл чеде берген. Конкурстуң жюризинде областың янзы-бүрү районнарындан, колхозтарындан, сумуларындан бо хүнге чедир кээп турар чогаалдарның болгаш ылаңгыда өлче хаара туттунган авторларның санын алгаш көөрге, ук ажыл чурттаачы чоннуң янзы-бүрү кезектериниң бир дугаар өөлчегде көдээ интеллигенцияның иштинде улуг сонуургал-биле эрнип турар деп чүве илдең болуп турар.

Мен маңаа үгле шүлүк чогаалдың талазы-биле допчулап көргүзейн. Жюриде ам дээреде 14 авторларның бижип чорутканы 46 санныг шүлүк кирген. Ол чогаалдарның авторлары колдуунда-ла эгелеп чоруур аныяк бижикчилер болуп турар. Шүлүктериң хөй нуруузу областың кызыгаар районнарындан, ылаңгыя Өвүрден, Эрзинден, Тожудан, база Кызылдың башкы училищезиниң өөренікчилериннен колдап келген. Тус-тус бижикчилериң темалары аңы-аңы: чамдыктары улуг Сталинга тыва улустуң өөрүп четиргениниң дугайын, ийилгери—тайбың дээш демисел дугайын, үшкүзү—тыва улустуң амыдыралында чаа эргилде—колхоз тургузуунуң, сууржуң чурттарганың дугайын, дөрткүлери—орус болгаш тыва улустуң найыралының дугайын бижип турар. Авторларның ол темаларны онзалап шилип ап турары чөптүг болгаш хоойлу өзугаар болуушкун. Үүге дээрге, амгы үеде чогаалчыдаа, чогаалчы болуксап-даа чоруур кижилер оон чугула темаларны кайын тывар. Жюриде келген шүлүктер ниитизи-биле утка-шынарының, уран-чеченинің, сөс-домааның талазы-биле совет чогаалчылардан партия болгаш чазактың негеп турар бедик негеддезин харыылавайн турар болза-даа, оларның аразында бедик идейлиг, бо хүнгү номчукчуну хандырып болур, багай эвес бижитинген чамдык шүлүктер болгаш кезек-кезек одуруглар бар.

Чижээлээрге, Кызылдың башкы училищезиниң студентизи К. Кызыл-Эник бодунуң «Улуг Сталинга пионержи ыр» деп шүлүүнде мынчап бижип турар:

«Яржып турар аскы-дылы
дөмейлешпес,
Янзы-бүрү аймак, нацтар ажы-
төлү—
Баштыңчы Сээн хүлүмзүрүүн
чылыктырган
Вашкаланмас найыралдыг өзүп ор
бис.
Гений Сталин!
Келир үе—коммунизм сүлдези
Сээн
Чырыткылаан кайгамчыктыг
үеңерде
Чыргап чор бис...»

Эш Кызыл-Эник бо одуруглар совет чаштарның—школачыларның болгаш пионерлериң улуг башкызы Сталинга өөрүп четиргениниң дугайында ниити сеткил-бодалын багай эвес илередип турар деп чүвени номчукчу бүрүзү демделеп болур. Оон аңгыда, ВЛКСМ Өвүр райкомунуң секретари эш В. Санаа бодунуң «Тайбың тиилээр» деп шүлүүнде мынча деп бижээн:

«Кымның шынныын билип турар
Кыдат, корей, немец болгаш
Кырган чалыы — кижи бүрү
Кызыл тынын харамнанмайн,
Тайбың дээштиң, демиселде
Дадай чокка туржуп турлар—
Дайын хыппас!
Тайбың тиилээр! ...»

Бо одуруглардың сөс-домаа чечен, чараш эвес, номчукчу кижиниң кичээнгейнин адырылбас кылдыр хаара тудуп шыдавас болза-даа, амгы үеде бүгү-ле тайбыңга ынак кижилериң ол дээш демиселин болгаш күзелин ол сөстер-биле база-ла багай эвес илередип турар.

Үстүнде көргүскен ийи чижек тус-тус шүлүктер иштинден дээрелеп туруп шилип алган одуруглар-дыр. Моон дээре одуруглар тывылбас болган. Моон алгаш көөрге, өске шүлүктериң куду шынарлыы илдең. Ынчангаш, жюриде келген бүгү шүлүктер бир эвес чогуур эдиглер кылбас болза, авторларның чорутканы ол-ла оригиналы парлалгагадаа үнүп шыдавас, конкурстуң жюризинге эки үнелээшкин-даа ап шыдавас. Үүге дээрге, ук шүлүктер дыка хөй чстпес үүлдерлиг болганда.

Бирээде, авторлар кайы-бир теманы шилип алгаш, ону уран-чечен, утка-шынар талазы-биле четче илередип билбес болуп турарлар. Моон ужурундан дыка хөй шүлүктериң аттары оларның иштики утказынга дүүшпес, ужу-бажы билдинмес холумак чүве болуп турар. Ындыг шүлүктү номчукчу кижиниң билип алыры берге, оон туржук, ону чогаал деп хүлээп көөр барымдаа-даа чок. Чижээлээрге, В. Эренчин «Кулунчактар» деп шүлүк чоруткан. Шүлүктүң утказын алгаш көөрге, чогаалчы хөй хулунчактар өстүрүп турар Ованы деп кижиниң үлегерлиг, ак-сеткилдиг ажылын көргүзерин орадашкан. Моон ужурунда ук шүлүктүң:

«Эрзин, Тестиң чону туржук
Экти бедик Өдүгенде
Оваатының адын билбес
Оолду, кысты дыннаваан мен...» —
деп,

одуруглар-биле эгелээни анаа чүве эвес. Чүвениң ужурун бодап билиптер хымдаа кижи бо одуруглар номчааш-ла, «бо-даа бир-ле алдарлыг кижи дугайын бижип турар кижи-дир, чүнүканчалкан, кандыг үлегерлиг херек кылган кижи ирги?» деп, иштинде бодангаш, оон ыңай харамдыгып номчуй бээр. Ынчалза-даа эш Эренчиниң оон ыңай одуруглары номчукчунуң идегелин хаадырар туржук, харын аңгададыр болгаш мегелептер. Ортузунда одуруглар-ында кандыг-даа чүве чугаалап албас бичии уруглар чугаазы дег, система чок, ужу-бажын хап турар. Дараазында одуруглардан номчукчу чүнү билип ап болур-дур, чээ?

«...Кулун ажаап алыр дээштиң,
Курун чежип, тонун уштуп,
Кулунчакты чөргеп, шуглап,
Куспактааштың чылыктырган.
Черге хонуп, хову кезип,
Чеңи-биле холун чылдып,
Ажылдап-даа чораанынга
Анчыгзынмас кырган чорду...»

Мен хуумда мону номчааш, утказын даап билзимзе-даа, сөс-домааның чеченинге чүгле каткым кээр болган. Мен бодаарымга, чогаалдың маадыры Оваатыны ашак-даа болза, бодалды мында турганыдан чараш сөстер-биле илередиптер ышкаш. Шүлүктүң кол четпези болза, бодунуң бодап алган бодалын авторнуң сыр соора илередикенинде. Шүлүктүң өзегин номчааш, номчукчу кижи Оваатыны үлегерлиг, ак-сеткилдиг чылгычы деп дораан-на бодай бээр дээрзин үстүнде бижээн болгай мен. А херек кырында эш Эренчин чогаалының маадырын шүлүктүң төнчүзүнде ак-сеткилдиг кижи өвес, харын оптуг-кажар, чашпачы кижи кылдыр көргүскен. Оон чижээ бо-дур:

«...Оглумайлаан, дунмамайлаан
Оптуг-кажар кырган болгай...»

Партия болгаш чазак чогаалчылардан бедик шынарлыг чогаалдарны негеп турар, ынчаарга чогаалга үстүнде Оваатыны дег чашпаачыны мактаан чогаал, ол негелдени хандырып шыдавас. Ындыг чижектер чүгле В. Эренчинде эвес өске бүгү авторларның шуптузунда бар ВЛКСМ-ниң Эрзин райкомунда эш Чараш-оол «Колхоз комсомолчулары» деп шүлүк чоруткан. Темаңын чугулазы, херектии чугаажок. Ындыг болза даа, ук теманы шүлүк чогаалынга эш Чараш-оол шиитпирлеп шыдавайн барган. Ук шүлүкте чогаалга дөмейлежир чүве барык чок, анаа-ла бир аътты кижи орукка чудук сөөрткен оолдар, кыстарга ужурашкаш, экилешкеш, оон байырлыг дээш тарай бергилээн. Азы бижикчиниң бодунуң сөзү-биле көргүзерге мынча дээн:

«...Чоокшулап чеьдип келзе,
Чудук сөөрткен аътты чорду...
...— Кончуг эки чеьдиңер!—дээш,
Холун чайгаш чорувуттум»

Ужурунда болза, автор чогаалынга бойдусту, чугаалажыышкын үезинде болуп турган болуушкуннарны ниити тема-биле холбаар, номчукуларга, бир-ле өөредиглиг чүвени бээр ужурлуг турган.

Теманы шилип алыры болгаш ылаңгыя ону чогаалга шын, допчу, билдиргир, өскелерге чедингир кылдыр көргүзери—чугула айтырыг. Мону чеьдип алырда, өскелерден өөренири, литература талазы-биле хрестоматияларны номчууру чугула. Бо талазы-биле чижек кылып болгу дег, шүлүктер тыва шүлүкчүлерде чок өвес. Чижээлээрге, эш Сарыг-оолдуң «Хадыңчыгаш» «Үрезинчигеш» деп шүлүктери бо айтырыгны харыылаар («Улуг-Хем», 3 дугаары).

Ийиде, жюриге келген шүлүктериң база бир кол четпези болза, оларда чечен чогаал дылының чогу. Ол чүдел дизе, аныяк бижикчилер боттарының шүлүктерин тургузарда, оон үгле дашты хевиринче (шүлүкке дөмейлежир болза-ла ажырбас дээр сагыштыг) кол кичээнгей салып турар. Кандыг-даа шүлүктү алыр болза ону бижээн дыл, шүлүкчү кижиниң дылынга мырыңай дөмейлешпес, хөй нуруузунда-ла солун материалының дылынга дөмейлежип турар. Бир тээ ындыг болганда, ындыг шүлүк чогаал эвес, харын одуругларнын эге үүжүктерин дөмейлештирип туруп, кожуп кагган сөстер чыындызы болур-дур. Чижээлээрге, үстүнде көргенивис Санааның ап көрээлиңер. Бодунуң демгиле «Тайбың тиилээр» деп шүлүүн ол мынчаар дооскан:

«...Төре херээн баштап турар
Төрээн ада—гений Сталин
Төрээн чуртта—тайбың күжү
Төрелдерде тайбың күжү —
Хүн дег быжыын бүзүреткеш,
Хүлүмзүрүп омак туру.
Дайын хыппас!
Тайбың тиилээр!»

Бо одуруглар шүлүкте чүзү-биле дөмейил? Эге үүжүктери-биле-дир. Утказын кижи билип болур бе? Чок. Үүге дизе, утка чок. Бижээн дылын алырга, чогаал дылы өвес. Бир эвес мону анаа домак-биле Мөңгүн-Тайга чурттуг малчын даа бижээн болза, оон ушоо артык кылдыр бижип каар ийик. Оон аңгыда, мында деңнелгелер база шын эвес. «Төрээн ада—гений Сталин... төрелдерде тайбың күжү» дээн-дир. «Төрелдер» деп кымнарыл? И. В. Сталин бүгү делегейге тайбыңның нөленгиижи, камгалакчызы деп чүвени эш Санаа таан кайын билбес боор? Сөөлгү ийи одуруглар ап көрүңер. «Хүн дег быжыын бүзүреткеп» деп чүү дээни ол? Сталин башкыны ам чаала бодун бүзүредип турар дээр аныыг кылдыр чугаалап болур бе? Бистиң баштыңчывыс Иосиф Виссаронович улустуң аас-кежии дээш бодунуң быжыг турштуун бичиизинден тура көргүскен деп чүвени, таап кайын эш Санаа билбес деп? Оон ыңай, «хүн дег быжыг» деп деңнелге шын эвес. Үүге дээрге, хүнде быжыг (кадыг) шынар чок, бир эвес ону чижеглээшкинге хереглээр болза, хүн дег чылыг, чырык деп болур. База «Хүлүмзүрүп, омак туру» дээн-дир. Ынчаарга, Сталин башкы кажан-даа муңгак чорбаан, кеззеде хөглүг, омак, чазык, чаагай. Бо чижек болза, эш Санааның билиниң деңнели хүн-бүрүнүң амыдыралының деңнелинден дыка чавыс деп үвени көргүзүп турар-дыр.

Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадырда эге школаның башкызы А. Допчаа «Тайбыңның кыйгызы» деп шүлүүн мынчаар дооскан:

«...Кыпсынчыг черлик
Кыжаныг төнерге
Чуртумга коммунизм—
Чугаажок тиилээр!»

Эш Допчаа чаңгыс чуртка коммунизмиин тиилеп болурунуң дугайында ленинизминиң өөредиин хажыдып турар-дыр. Үүге дээрге авторнуу-биле алырга, «бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкуну үүгле капиталистиг хүрээлээшкин тенг бергенде болдунуп болур ышкаш үү? Ленинизмни өзугаар, бистиң чуртувуска коммунизмни капиталистиг хүрээлээшкин турда-даа тудуп болур. Шүлүкчү кижи чогаалының үүгле ниити утказы дээш эвес, харын ооң сөс бүрүзү дээш, сөс бүрүзү дээш, харыысалгалыг болур ужурлуг. Ынчангаш, чогаалды бижип олура, ону бүгү тала-биле: политика-даа талазы-биле, уран-чеченинің-даа талазы-биле шынгыы, бодунга шүгүмчүлелдиг болур херек. Оон аңгыда, чогаалдың дылы улустуу-биле болур болгаш оок сөстерден арыглатынган турар ужурлуг. Бо чоруктан бисти, эш Сталинның дыл эртеминиң талазы-биле өөредии чайладып турар. Ындыг болза-даа, ону ам-даа эчизинге чеьдир билбээн кижилер ам-даа хөй. О. Сувакпит «Тайбың деп үү?» шүлүкте мынча дээн:

Чоннуң хүзээ,
Чолдуң күжээ,
Тайбың деп үү?...»

«Күзээ», «Күжээ» деп сөстер тыва дылда чок. Оларның орнунда «үзели», «пүженишкини» деп сөстер бар. Чоннга билдингир сөстерни автор эскертип тургаш, литературага кандыг дуза кадарыл? Чок, үүгле дылды покталдырып болур болгаш бодунуң чогаалының төлептиин кудуладыр. Чамдык «сеңээ», «маңаа», «аңаа» дээн чижектиг сөстерни шын эвес «сээ», «маа», «аа» кылдыр ажыглап турар үүлдер бар. Бо чорук чогаалга база-ла чараш эвес, оортан чайлаарын кижи бүрүзү орадажыр херек. Чаңгыс сөстү бир чогаалга элбээ-биле ажыглаар үүлдер база бар. Оон уламындан чогаалды номчуурга чаңгыс аай дыңналыр болгаш кончуг чараш эвес. Чижээ, эш В. Эренчиниң «Кулунчактар» деп шүлүүнде «безин» деп сөс сес катап кирген.

Ынчангаш, мөөн сүмем болза мындыг: шүлүкчү болгаш шүлүкчү болуксап чоруур кижи бүрүзү солун материалының дылы-биле, шүлүк чогаалының дылының аразында ылгалды ыяк билиңалыр болгаш моон соңгаар шүлүк азы шүлүглел бижиирде, солун дылындан ойталаар херек. Бо талазы-биле байлак материал бисте бар. Улуг орус шүлүкчүлер Пушкин, Некрасов, Лермонтов болгаш советтиң дээре шүлүкчүлериниң (Сурковтун, Симоновтун, Твартовскийнин, Исаковскийниң болгаш өскелериниң-даа) шүлүк чогаалын үргүлчү номчуп, ону бодунуу-биле деңнеп турар болза, бо айтырыгны кижи бүрү дораан-на биле бээр.

Үште, жюриде келген шүлүктериң чамдык авторларында бир четпес мындыг. Чүл дизе, бистиң чамдык эгелеп чоруур аныяк бижикчилеривистиң кандыг-бир чаа үүл ажыдар дээш, азы ол-бо алдарлыг шүлүкчүнү өтүнер дээш чедиишкиниг чүве кылбайн, будалып чоруурy. Бо талазы-биле эш Сувакпитти чижеглеп болур. Сувакпит өске эштерге бодааргa, элээн үр үеде бижип келген болгаш багай эвес бижип чораан. Оон шүлүктериниң солуннарга, «Улуг-Хемге» үнүп турганын номчукчулар билир. Оон чогаалга салымныы, эки шүлүкчү болур аргалыы черле илдең. Ындыг болза-даа, сөөлгү ийи чылдарның иштинде эш Сувакпит В. Маяковскийнии дег хевирлиг шүлүктер бижиирин кызыда берген. Оон В. Маяковскийниң солгаскаарын кым-даа бактавас, харын мактаар. Ындыг болза-даа, В. Маяковскийниң традицияларын, оон шүлүк чогаалының тургузуун чөп ажыглап билир херек. Харын-даа ону четче ажыглап билбези-биле О. Сувакпит будалгаш турупкан. Чамдык шүлүктерин көөрге, харын-даа анаа чугаадан ылгалышпас. Чижээ, «Тайбың деп үү?» деп шүлүк. Оон бир купледи бо-дур:

Чоннуң хүзээ,
Чолдуң күжээ
Тайбың деп үү?
Тайбың дээрге,
Шагны мурнаан
Шалыпчылар
Угаан
Углаан
Чурттуң күжү —
Алдары макталы
Алгызы,
Маганы
Үнээ бедик
Үлетпүр-дүр...»

Одуруглар шүлүкке дөмейлежир-дир бе? Мен бодаарымга, мону номчаан кижи шүлүк деп билири берге, харын анаа-ла сөстер чыындызы деп билип болур. Оон аңгыда, мында тыва номчукчуга билдинмес, оон бодунуң бодап алганы сөстер хөй-дүр. «Күзээ», «күжээ», «маганы» «үнээ» деп сөстерни кым билир боор? Чогаалчы кижи чонда бар турар дылды, аңаа чаңчыккан сөстерни бодунуң туразы-биле өскертип болбас. Чогаалчының чогаалдарының сууру—чоннуң дылы, ынчангаш ону ол-ла хевээр ажыглаар херек. Оон ыңай «Ажылчактар маршы» дээн бир шүлүк бар. Бир талазында бисте ажылчактар бар өвес, ол дугайында шүлүк бижиири бистиң чуртка ындыг-ла өөредиглиг ужур-дуза чок деп чүвени демделей тыртып каар херек. Ийи талазында, шүлүктүң иштинде мынча дээн.

«...Тараачыннар, ажылчыннар
Дарлал, хинчээн ырлап чораан
Дунай хем дег, човуландан
Тура халып, чырыткылаан!
Ажыл чоктуң халазыгдаан
Ашты тынар хөөнүвүс чок.
Тургузугже, Мадрид!
Турунар, негенер, эштер!
Ажыл!
Хлеб!
Ажыл!
Хлеб!
Чырык!
Чыргал!
Маска күштүг!
Кадыыр чидиг!
Муң-муң саялар бис —
Мунчул, хинчек хөлегевис
Эрги делегейниң дүвүн

Эриинден туткаш донгайты кааллы.»

«Дарлал, хинчээн ырлап чораан, Дунай хем дег човулан» деп та чүү дээн чүве? «Тургузугже, Мадрид» дээн-дир. Та чүү деп тургузуг чүвези? «Эрги делегейниң дүвүн» деп та чүү дээн чүве? Чүвениң дүвүнге эрик кайын турар. Ынчангаш, дүпту «эриинден туткаш» деп домак тургустунмас турган-дыр. Оон аңгыда, шүлүктүң тургузуу база-ла бир янзы.

Көрбес бе, мыя бо одуруглар-да безин ол хире будулгаазынныг чүвелер бар-дыр. Бо үүге ынчал барганыл? Үүге дээрге, бодунуң Маяковский дег болуксаар деп чөптүг болгаш хоойлу өзугаар күзелин авторнуң кыры-биле күүседип турарында. В. Маяковскийниң шүлүктериниң даштыкы тургузуу мындыг турганы-ла шын. Оон аңгыда, оон шүлүктериниң декларация (чарлаар, кыйгырар, угаар, өөрүүр) байдалдыг дурганы базала меге эвес. Ынчалза-даа, Маяковскийниң дылы чидиг, дорт, чоннуу болуру билдингир. Оон шүлүктери болгаш шүлүглелдери анаа-ла сөстер чыындызы эвес. Ол бодунуң чогаалын партийжи чорукка, чонга бердинеринге, боттуг барымдааларга тургузуп чораан. Ол чонда бар сөстерни өскертирин кажан-даа болдурбаан. Оон дугайын И. В. Сталинның «В. Маяковский бистиң үевистиң эң эки болгаш эң салым-чаяанныг чогаалчызы болуп чораан болгаш артардаа» деп үнелээни анаа эвес. Бир тээ ындыг болганда, оон өөренир, ону салгаар дээр болза, оон чогаалдарын, ол чогаалдарның сөс домаадын эки өөренир херек. Маяковскийни хажыдып, ону бодунуң аянынга «эде тургузуп болбас».

Ынчангаш, жюриге келген шүлүктериниң шынары ниитизи-биле багай-дыр. Дөртен ажыг шүлүктериниң аразынан парлалгага эдиг чокка берипки дег шүлүк чаңгыс-даа чок. Бо чүнү көргүзүп турарыл дизе, бир талазында, конкурска киржирин күзээн, шүлүктерин чоруткан эштер боттарының чогаалдарының дугайында харыысалга чок болуп, конкурсту чиигиг-биле көрүпкен-дир. Конкурска бүгү талазы-биле — сөс-домааның-даа, уран-чеченинің-даа, утка-шынарының-даа, чогаалчы кижиден негеп турар негелделерге харыылап турар чогаалдар бижиир болгаш хүлээп алдынар. Куду шынарлыг чогаалдар боттарының сүүзүнүн ышкынар апаар. Ынчангаш, шүлүктерин чоруткан эштер оларын амдаа эки көрзүн, жюриден сүмени бижимел-биле-даа, боттары кээп-даа алзынар.

Ийи талазында, эштериниң чогаал талазы-биле теориялыг билин канчаар-даа аажок куду-дур. Чамдык эштер шүлүк бижиириниң эң эргежок, эң бетики дүрүмнерин билбес-тир. В. Тарылга (Тожу район) бир шүлүүде мынчап бижээн.

«...Тайбыңга ожээнниглер
Атомнуг бомбазынга менээргенгеш,
Төрээн ынак чуртувусче
Америк чурт адааргап тура...»

Мында одуруглардың эге үүжүктери аянашпас, одуруг бүрүзүнүң ажык үүжүктери тос башка, утказы тода эвес-тир. Бо болза, В. Тарылгада чогуур теориялыг билигниң чогун айтып турар. Ынчангаш, чогаалчы бүрүзүнден билигнин бедик деңнели негетинер. Чогаалчылар дугайында эш Сталин «Чогаалчылар дээрге, кижилериниң сагыш-сеткилдериниң инженерлери» дээн. Бир эвес мындыг кижилериниң санынга киржир дээр болза, эртемни хөйнү билири херек.

Конкурс үргүлчүлеришаан, жюриге ам-даа хой-хөй чогаалдар кээр ужурлуг. Ол чогаалдарның авторлары үстүнде айыткан четпестерден чайлаза чогуур.

С. СЮРЮҢ-ООЛ.

Улус демократиязының чурттарында

КЫДАТ

ПЕКИН. «Хеньминьжибао» солуннуп медээлеп турары болза, Соңгу-Барыын Кыдатта 3017 уездилерде чер реформазы колдуунда ам доозулган. Шэньси можунун Гуанчжун округунда арткан 400 уездилерде чер реформазы бо чылдын кызыл-тас дүжүдүн ажаап алыр үеге чедир доостур.

Феодализмниң дарлалыңдан хосталган тараачыннар бедик дүжүт дээш бүдүрүлгениң патриотчу чарыжын калбартып турар. Гуанчжун округунуң Пинсин районда көдээ ажыл-агыйның 47 дузалаар бөлүктери чоокта чаа бүгү чурттун тараачыннарын чайгы дүжүттү чедиишкиннии-биле ажаап алыр дээш чарышты организастаарынче чыйгырган.

Соңгу-Барыын Кыдатта 800 ажыг районнарда чер реформазын бо чылдың чазынында чорутканының түңнелинде, тараачыннар черни, ажылчын малдарны болгаш көдээ ажыл-агыйның херекселдерин алган. Ол районнарның тараачыннарының 30 ажыг хуузу тараачыннар эвилелиниң кежигүнүнде киргеннер.

(СЭТА).

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

ПРАГА. Чехословакияның күрүнеин машина-трактор станциялары часкы хову ажылдарының планын май 29-та 100,8 хуу кылдыр күүсеткен. Ол план 1950 чылдың ажылынга деннээрге, оон 6 ажыг катап улгатыр планатынган турган.

Бо чылып МТС-тин эргезинге эрткен чылда турганындан ийи дапкыр хөй көдээ ажыл-агыйның машиналары ажылдап турган.

МТС те эң эки тракторист деп ат дээш чарыш калбарган.

(СЭТА).

ПОЛЬША

ВАРШАВА. 1950 чылда Польшаның чазга Силезиянын үлетпүр районунун ажылчын аңгызынга чуртталга төвүн тургузар сорулгабиле Тыха деп чаа хоорай тудуушкунунун дугайында шиитпир үндүрген.

Бо үеде келир үениң хоорайының девискээринде баштайгы чуртталга бажыннарының дөжээн салган. Тыхаже баар оруктарнын тудуушкуну эгелээп.

Бүдүн чартык чыл болгаштын чаа хоорайга 7 муң хире кижи чурттаар. Алды чыл планын ботгандырының төнчүзүнде Тыканың чурттакчылары 30 муң кижи чедер ынчаарга оон дагаазында чылдарда 100 муң кижи чедир көвүдээр.

(СЭТА).

РУМЫНИЯ

БУХАРЕСТ. Бухарестиниң «Тимпурьной» деп машина тудуушкунунуң заводунуң бүгү цехтеринге заводтуң радиозу бүдүрүлгениң коллективи чартык чылдың программазын күүсеткенин чарлаан. Өөрүшкүлүг дыңнадыг-биле сорук кирген заводтуң ажылчыннары ол-ла хүн тайбыңнын ээлчээнге киргештин, бүдүрүлге талазы-биле чаа чедиишкиннерни чеьдип алган. Бүдүрүлгениң мурнакчылары Николас Васу, Константин Думитерску, Георге Амза, Севастьян Радой, Константин Вагнер болгаш өске-лер-даа заводтуң баштайгы хүнүнүң ажылында чылдың ийи дугаар кезээнин санынга 5—5 ээлчегнин болгаш оон-даа хөй нормаларны берген.

Күш-ажылга совет аргаларны калбаа-биле ажыглаанының ачызы-биле бухарестиниң вагон септээр мастерскаяларының коллективи алды айның программазын хуусаа бетинде күүсеткен. Мастерскаяның ажылчыннарының хууда счёттарында 8 миллион ажыг лей (ашша) камналга бижитинген.

Чылдың ийи дугаар чартыының бүдүрүг үндүрер продукциязын «электромотор» электри чепсеглээшкининин болгаш керамиктиг кылыглар заводтарының ажылчыннары берип турар.

Күш-ажылдың бүдүргүкчүлүүн хажы-чок бедитпишаан. Румынияның мурнакчы бүдүрүлгелериниң ажылчыннары ол-ла үеде бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидер дээш демисежип турар. Чамдык фабрикаларда болгаш заводтарда Александр Чугзихтин аргазы-биле ажылдап турар кончуг эки шынарның бригадаларын тургускан.

(СЭТА).

БОЛГАРИЯ

СОФИЯ. Болгар үлетпүр улуг чедиишкиннерни чеьдип алган. Үлетпүрүн бүгү адырлары май айның бүдүрүлге планын ажыр күүсеткеннер. Эң ылаңгыя эки түңнелдерни шахтёрлар чеьдип ап, пландан ажыр муң тонна хөмүр-дашты бергеннер. Даг рудазының үлетпүрү бүдүрүлге планын 116 хуу күүсеткен.

Пөс-таавычылар май айда пландан ажыр чүс-чүс муң метр эки шынарлыг дүктен кылган пөстерни, торгуну, хөвен саазын кылыглыг пөстерни кылып үндүргеннер.

(СЭТА).

ВЕНГРИЯ

БУДАПЕШТ. Венгрияның 12 муң оолдары болгаш уруглары техникумнарның өөредилге чылын доозуп турар. Беш чыл планының төнчүзүнде 50 муң аныяк тускай эртемнилер техникумнарны доозуп үвер.

Техникумнарның ажылын ам Совет Эвилелиниң техникумнарының ажылының үлегери-биле чорудуп турар. Келир өөредилге чылындан өгелеп, өөредилге черлерин тускай аай-аайы-биле үзүп тургузар үлетпүр техникумнары хамаржыр министерствозунга дамчытынар. Ол чорук теорияны практика-биле харылзаштырарынга өки болур.

Ийи чылдың кежээки техникумнарын, а ол ышкаш улуг тудуглар чанында техникумнарны тудуп турар.

Совет Эвилелиниң үлегери-биле бо чылын студентилериниң бүдүрүлге практикаларын организастаан турар.

(СЭТА).

АЛБАНИЯ

ТИРАНА. Албанияның телеграф агентилелиниң медээлээни болза бо чылын бир дугаар-ла Совет Эвилелиниң чорутканы комбайннар Албанияның ховуларында ажылдап эгелээн.

Дүжүттү комбайн-биле ажаап ап эгелээн дугайында дыңнадыышкын Албанияның тараачыннарын өөреткен болгаш оон ужурунда совет улуска большевик партияга болгаш улуг Сталинга бодунун өөрүп четиргенин илередип турар.

(СЭТА).

Англияда танк мотсрларының заводунда ажыл соксадыышкыны

ЛОНДОН. „Таймс" солуннуң медеглеп турары болза, хандырылга министерствозунга хамааржыр Бирмингамда танк моторларының заводунуң 2.500 ажылчыннары ажыл соксадыышкынны чарлаанар.

Ажыл-төлевирин бедидерин чеьдип алыр дээш, ук заводтуң ажылчыннары май 28-те үш шак дургузунда ажыл соксатканнар болгаш ол дугайында чугаалажыышкынны доп-дораан эгелээр деп администрация черинин аазаанының соонда, чүгле ынчаарда ажылдап эгелээннер.

Чугаалажыышкын үзүлген деп чүвени билип кааш, ук ажылчыннар май 30-де база катап ажыл соксатканнар.

(СЭТА).

Франциядa „Рено" заводтарының ажылчыннарының тиилелгези

ПАРИЖ. Ажыл төлевири бедидери дээш «Рено» заводтарының ажылчыннарының демисели оларның тиилелгези болуп доозулганын «Юманите» солун дыңнадып турар.

Заводтарның дирекция черлери ажылчыннарга чаңгыс үеде 7 муң франкты (акшаны) төлеп бээр дугайын болгаш ажыл төлевирин 4 хуу өстүрер дугайын чарлаан.

(СЭТА).

Бүгү-делегей херээженнериниң демократтыг Федерациязының коммиссиязының парлалга конференциязы

БЕРЛИН. Америк-англи интервентилериниң үүлгеткен кем-бурууларын истеп тодарадыры-биле Кореяга чоруп чораан бүгү-делегей херээженнериниң Демократтыг федерациязының (БХДФ-тин) комиссиязының кежигүннериниң парлалга конференциязы июнь 12-де Германияның демократтыг республиказының информация ведомствозунга болган.

Ук парлалга конференциязынга бүгү герман парлалганың хөй санныг төлөөлекчилери болгаш даштыкы корреспондентилер олурушкан.

Бүгү-делегей херээженнериниң Демократтыг федерациязының секретари дээрги Марки Гис (Бельгия) парлалга конференциязын ажыдып тура медеглээни болза, комиссияның кежигүннери 12 хүнүн дургузунда Кореяның якзы-янзы районнарынга бэргылаан болгаш америк-англи агрессорларның база лисынманчы шериглериниң хамааты чурттакчыларга, ылангыя херээженнерге болгаш бичии уругларга хамаарыштыр үүлгеткен кем-херектериниң хөй санныг фактыларын тодараткан.

БХДФ-тин комиссиязының даргазы Нора Ролдд (Канада) парлалга төлөөлекчилеринге тускай медеглел кылган, ук медеглелде чугаалап турары болза, Кореяга кылган боттарының хайгаарлалдарының түңнелинде комиссияның кежигүннери дараазында түңнелге келгеннер.

Корей улус америк интервентилериниң галазындан кижизивес үргүлчү кыргыш-хыдыышкынга таваржып турар-дыр. Ол чорук кижизиг болур чоруктун принциптерин, а ол ышкаш дайынны канчаар чорударының дүрүмнериниң дугайында Гаагага болгаш Женевага болган делегей конвенцияларында бижитинген улустар аразының эргелериниң принциптерин американнарның каржызы-биле үреп турарын херечилеп турар-дыр.

Корей улусту кыргып-хыдыыры азыгчем продуктуларының курлавырларын, фабрикаларны, шөлдерни болгаш плантацияларны, тайбың корей хоорайларны болгаш суурларны үргүлчү узуткаар арга-биле, херээженнерге болгаш чаш уругларга удур өртедип-хуюстаар бомбалар дээн ышкаш ындыг эң-не кижизивес чепсектерни хереглээр арга-биле чорудуп турар-дыр.

Америк-англи эжелекчилериниң түр эжелеп турганы корей девискээрлерге кандыг-даа буруу чок он-он муң тайбың чурттакчыларны суд болгаш истелге чокка-ла араатан ёзу-биле кыргып-хыдаан-дыр. Корей улуска удур ол кем-буруулуг үүлгедиишкиннериниң харыысалгазын генерал Макартур, генерал Риджуэй болгаш Кореяга дайын кылырын чөпшээрээн чурттарның чазактары чүктээр ужурлуг. Кореяда үүлгетинген кем-херектериниң буруулуг бүгү кижилерин шериг херектээннери деп чарлаар болгаш 1943 чылда эвилелчилериниң декларациязында тургустунган чурумну ёзугаар оларга чогуур шаажылалды хүлээдир ужурлуг деп комиссия санап тур.

Кореяда байдалды тайбың арга-биле шиитпирлээринге болгаш интервент шериглерни Кореядан үндүрер дээш, бүгү чүвени кылырынче делегейниң бүгү улустарын БХДФ-тин комиссиязы кыйгырып тур.

Америк-англи интервентилериниң үүлгедип турар кем-херектеринден канчаардаг аажок качыгдап-когараан корей улуска доп-дораан дузаны көргүзерин организастаарынче делегейнин бүгү улустарын ук комиссияның кежигүннериниң мурнундан Нора Ролдд кыйгырган.

Америк-англи интервентилериниң Кореяда үүлгеткен кем-херектериниң дугайында комиссияның киирип келген илеткелин Катышкан Нацияларның Организациязынче, бүгү чурттарның чазактарынче, Тайбыңның Бүгү-делегей Төвүлелинче, тайбың дээш туржып турар херээженнериниң бүгү хөй-ниити организацияларынче болгаш, а ол ышкаш бүгү делегейниң хөй-ниитизиниң сураглыг төлөөлекчилеринче чорудуп бээрин комиссияның кежигүннери БХДФ-тин секретариадындан дилеп тур.

(СЭТА).

Италияда чер-чер бот эрге-чагыргаларының органнарынче соңгулдаларның баштайгы түңнели

РИМ. Муниципиальдиг болгаш Италияның 30 можуларында можу төвүлелдеринче июнь 10—11-де болган соңгулдаларның дугайында чамдык медээлерниң түңнелиниң кээри үргүлчүлеп турар.

Анса агентилелиниң дамчыткан медээзин ёзугаар алырга болза, Модена, Сиена, Пьомбино хоорай муниципиальдиг төвүлелдеринге болган соңгулдаларга чазактың блогунуң партияларын демократтыг партиялар тиилеп үнген. Чазактың блогу Каррареге, Пьяченцеге бадылаашкыннарның хөй кезиин алган. Чече эвес медээден алырга болза, Флоренция хоорайга хамааржып турар 351 соңгулдалар участоктарының 250 участоктарындан чазактың блогу ындыг кончуг хөй эвес ажыг бадылаашкынны алган болуп турар.

Бүгү-ле черлерде илереп турары болза, 1948 чылда болган соңгулдаларның үезинде турганынга деннээрге, бо чылын бадылаашкынның хөй кезиин христиан демократиязы чидирипкен.

Иштики херектер министерствозунуң парлап үндүргени медээден алырга болза, июнь 11—12 болган соңгулдага соңгукчулар 85-тен 95 хуу чедир киришкен.

РИМ. Римден алдынган медээден алырга можуларның администрация төвү болур 30 хоорайларга: Алессандрия, Спенция, Ливорно, Писточ, Силна, Арецца, Парма, Модена, Реджо-Эмилия, Гроссето, Пескара, Таранто, Бриндизи, өске-даа черлерге болган соңгулдаларга чурттун демократтыг күжү тиилеп, хөй бадылаашкыннарны алган. Бо хоорайларның хөй кезии соңгулда мурнунга чедир чөөн үзелдиг партияларга хамааржып турган. Бриндизи хоорайның муниципиалистединге христиан демократтары болгаш фашисчи-монархиялар колдап турган. Бриндизиниң муниципалитеди ам демократтыг күштүн талазынче киирип келген.

Мооң мурнунда чөөн үзелдиг партияның контролюнуң адаанга турган улуг общиналарның муниципиальдиг бот эрге-чагыргалары реакциялыг соңгулда хоойлузунуң хараазы-биле чазактың блогунче киргеп. Чижээ: Флоренция, Турин, Асти, Пьиц хоорайларның муниципиальдиг бот эрге-чагыргалары ол блокче киргеп. Тодаргай эвес медээ-биле алырга чөөн үзелдиг партиялар Флоренциядан 107398 бадылаашкынны, азы 1948 чылдың апрель 18-те турганындан 8284 бадылаашкын хөй болуп турар. Чазактың партиялары шуптузу катышкаш 113181 бадылаашкынны, 1948 чылдың апрель 18-те алганынга бодаарга оон 33490 бадылаашкын эвээшти алган. Чамдык партияларның общиналарның хөй кезиинден алган бадылаашкыннарының санының дугайында медээлер Римде ам-даа алдынмаан.

СЭТА.

Тайбың талалакчыларын АКШ-та истеп сүрүп турары

НЬЮ-ЙОРК. Америк башкарыкчы бөлүктериниң агрессив даштыны политиказынга удур тайбыңны тургузары дээш туржып турар деп шилгелиг американчыларны истеп, хынаары болгаш тудуп хоругдаары АКШ-та үргүлчүлевишаан турар. Бостондан Ассошиэйтед пресс агентилелиниң корреспондентизиниң дыңнатканы болза, полиция «Чаа Англияның тайбыңга ышак удуртукчулары» деп организацияны удуртукчузу Мюриэль Грэсел, чудукчу Мэрфи болгаш Говард Грубер ларны Кореяга чептүг болгаш үр тайбыңны тургузарын негеп турар почта бижиин нептереткени дээш тудуп хоругдаан. Оларны «тайбыны үрээн силер дээш» буруудаашкынга киирип турар.

«Дейли уоркер» солуннуң медээзи-биле алырга, Нью-Йоркта Сити Колледжи деп сургуул черинин эргелээр чери болза, студентилер Джек Дженфиге болгаш Говард Файнштейнга сагыгачурум үрээн дээш хемчег көргүскен. Ол студентилер болза, делегейниң ийи дугаар дайынынын үезинде ол сургуул черинин дайынга эргеп студентилериниң хүнүн демдеглээн качыдал үезинде ук качыдалды сургуул черинин баштаар чери дайын пропагандазын өөскүдер сорулгалыг оралдажыышкынга удур, ол качыдалга Бернард Барухту болгаш шериг министри турган Паттерсонну чалаарынга удурлаштан ажык-чагааны студентилер ортузунга нептередип турганы дээш оларны буруудадып турган.

Оклахамадан (Оклахмома штат) «Дейли уоркер» солуннуң дыңнадып турары болза, хоорайның районнарының бирээзинге «Дейли уоркер» солунну садыглап турган 74 харлыг пенсионер Ожон Месешерни тудуп хоругдаан деп турар. Суд Месешерни «тайбыңны үрээни» дээш 20 долларга штрафтаан.

«Дейли уоркер» солунну садыглаан дугайында тудуп хоругдаар болгаш штрафтаар чорук бир дугаар-ла болуп турар эвес деп солун демдеглеп турар.

Истеп хынаарының федеральдиг бюрозунуң агентилери Луизиана штаттың эрге-чагырга черинин негелдезинбиле ажылчын аныяктар катыжыышкынының администрация айтырыгларының талазы-биле секретари тайбың дээш сураглыг демселчи Рузвельт уордту тудуп хоругдаанын чоокта чаа «Дейли» уоркер» солун дыңнаткан.

(СЭТА).

Кореяда болуушкуннар

Улустуң армиязының Кол командылалының дыңнадыы

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказының Улустун Армиязының Кол командылалының июнь 16-да дыңнатканы болза, Кореяның Улустуң армиязының кезектери бүгү фронтуларга кыдат эки-турачыларның сырый деткимчези-биле 38 параллельдиң соңгу талазынга америк-англи интервентилериниң шериглериниң болгаш лисынманчы шериглериниң кадыг дошкун контратакаларын чедиишкиннинг ойтур шапышаан, оларның дириг күжүнге болгаш техниказынга аар чидириглерни таварыштырганнар.

Июнь 16-да дайзынның самолёттарын кедеп турган анчы-адыгжылар дайзынның 7 самолёттарын аңдара адып бадырган.

(СЭТА).

Кореяда америк шериглериниң кем-херек үүлгедиглери

ВЕНА. Америк-агнли интервентилериниң Кореяда үүлгеткен кем-херектерин истеп-тодарадыр талазы-биле бүгү-делегей херээженнериниң Демократтыг федерациязының комиссиязының кежигүнү—Австрияжё ээп келген Ева Пристер Австрияның коммунистиг партиязының парлага албаның ажылдакчызынга мынча деп медеглээн:

«Бистиң төлөөлерниң составынга Европаның, Американың, Азияның болгаш Африканың 18 чурттарының төлөөлекчилери чораан.

Корей хоорайларны болгаш суурларны американнарның канчаар үргүлчү үреп-узуткап турарын бис боттарывыстың карактарывыс-биле бүзүреп көрдүвүс.

Синьыйчжудан Пхеньянга чедир он шак иштинде чораан үевистиң дургузунда чаңгыс-даа үрелбээн суур тыппаан бис. Пхеньянда чаңгыс-даа бүдүн бажың чок, ынчалза-даа агаардан халдаашкыннар үргүлүлевишаан турар. Бомба оттаар аар америк самолеттарының Пхеньянче хүн-бүрү 5 чедир халдап турарын бис боттарывыс херечи болуп көрдүвүс. Ол халдаашкыннарның сорулгазы болза чурттакчы чонну узуткаары болуп турар.

Аньаньге болгаш Синьченге бис хамааты чурттакчыларны американнарның массалыы-биле кыргып-хыдып каанын көрген бис. Диригге-ле хөмдүрүп каан ийикпе азы бензин куткулааш өртедиккен элээн каш чүс чаш уругларны база бир черге көрдүвүс. Оон аңгыда, бактериологтуг чепсекти американнарның хереглеп турарының херечилерин болгаш напалма бомбаларны хереглеп турарын көрген бис.

Американнарның ам үеде Кореяда кылып турар бүгү үүлдери корей улусту узуткаарынче угланган-дыр дээрзи төлөөлернин бүгү кежигүннериниге илдеп билдингир апарган. Оон-биле чергелештир, бис корей улустуң хөстүп көрбээн маадырлыг чоруунуң болгаш демиселге оон тиилетирбес күзел-соруунуң херечилери болган бис.

(СЭТА).

Японияны катап боо-чепсеглээринге удур профэвилелдериниң бүгү-делегей федерациязыбиле харылзаа тудар япон бюронуң саналдары

ШАНХАЙ. Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының түүскомунуң ам болур сессиязына кииртинген турар саналдар профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязы-биле харылзаа тудар япон бюронуң хуралынга хүлээп алдынган. Ук саналдарда чугаалап турары болза:

«Даштыкы империалистер, япон монополистер болгаш оларның агентизи Иосида Кореяда агрессияга Японияның үүгле девискээрин, заводтарын, курлавырларын болгаш транспортун ажыглап турар эвес, харын Азияның чурттарынга удур агрессиг сорулга-биле чаңгыс талалыг тайбыңның керээзин чарарының политиказын чорудуп, Японияның кургаг чер, далай болгаш агаар күштерин катап тургуспушаан, ону катап боо-чепсеглээриниң политиказын, ажыл-төлевирин кудуладырының, албадап ажыл кылдыртырының, аш-чемни үрүнеге албадап дужаадырының, аар өртектериниң болгаш шаажылалдарның политиказын чорудуп турар.

Делегейнин үшкү дайынының айыылы улам өзүп турар. Япон улус тайбынны ылап күзеп турар болгаш япон ажылчын аңгы тайбыңны камгалаарынга бодунуң хүлээлгезин бүрүү-биле медереп билип турар. Японияны боо-чепсеглээринге удур демисел дугайында айтырыгны профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының түүскомунуң сессиязының чугаалажыр айтырыгларынга ам бо чугула үеде киирери болза тайбыңны камгалаары-биле чорудуп турар бистин демиселивиске чаа идигни бээр.

Бис дараазында мындыг саналдарны киирип тур бис:

1. Японияны чепсеглээринге удур демиселди деткиири дээш база ССРЭ-ниң болгаш Кыдат улус республиканың киржилгези-биле Япония биле бүгү талалыг тайбыңның керээзин чарар дугайында негелдениң адаанга хол үжүүн чыылдырарын Азияның болгаш Океанияның чурттарынга чорудар.

3. Япон ажылчыннарның эргелериниң империалистерниң болгаш оларның чалчаларының үреп турарын истеп-тодарадыр профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының төлөөлерин Японияже чорудар.

4. «Мацукаваның» болгаш «Митаканың» херектери-биле чергелештир япон чазактың болгаш суд эрге-чагыргаларының үүлгеткен хемчеглериниң түңнелинде, 20 ажылчын-патриоттар дайын агрессиязының аспаанга барып, өөгүлхопчу буруудадыышкыннарны ёзугаар кара-бажыңнаткан; ынчалгаш, оларны хостаарын негээр болгаш кыдат улустуң болгаш өске-даа улустарның үлегери-биле оларга болушкан шимчээшкинни эгелээр.

Бо саналдарны ПБФ хүлээп алыр дээрзинге болгаш олар ПБФ-тиң удуртулгазы-биле амыдырал кырынга боттаныр дээрзинге бис бүзүрелдиг бис.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязы делгерезин!

Бүгү делегейге тайбыңнын күштери-делгерезин!

(СЭТА).

Бут бөмбүү

Июнь 17-де дыштаныр хүнде Кызылдың Совет Тыванын беш чыл ою аттыг стадионунга областың кубогу дээш Кызылдың «Динамо» деп командазы-биле Чаа-Хөл районунуң бут бөмбүүнүң командазының аразында маргылдаазы болган.

Областың бирги чергези дээш мурнунда болуп турган баштайгы маргылдааларга тиилетирвейн турган Чаа-Хөл районунуң командазы областың эң шыырак командаларының бирээзи-биле таварышкан. «Динамо» командазының халдакчылары чаа-хөлчүлерниң эжиин баштайгызындан эгелээш үргүлчү атакалап эгелээн, ынчангаш оюнның бир дугаар чартыы кончуг күштүү-биле бооп турган. Чаа-Хөл командазының камгалакчылары үргүлчү-ле күштүү-биле камгаланып турганындан оларның шаа дораан төне берген. Динамочулар күштүг атаказын үргүлчүлеп турганнар, ынчангаш оюнның бир дугаар чартыы 2 : 1 болуп, Динамо командазының тиилээни-биле доозулган.

Он минута часпарның сөөлүнде оюн динамочуларның дүрген атакалары-биле эгелээп болгаш беш минута ойнап чорда чаа-хөлчүлерниң эжиинче бөмбүктү бир катап киир тепкен. Динамочулар үргүлчү атакалап турганындан оюн үргүлчү Чаа-Хөл районунуң командазының шолунге болуп турган. Оюннуң ийи дугаар чартыының сөөлгү минуталарында динамочулар чаа-хөлчүлерниң эжиинче бөмбүктү база 3 катап киир тепкен, ынчангаш сан 6 : 1 болуп, Динамо командазының тиилээни-биле маргылдаа доозулган.

В. ЧЕМКОВ.

Харыысалгалыг редакторнуң оралакчызы М. Л. ДЕЛЕГ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Цетинкин кудумчузу, бажың, 7. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харыысалгалыг редакторнуң 3—62; харыысалгалыг редакторнуң ораалакчызының, партия амыдыралының, культура, литература болгаш уран-чүүл киллистерниң—3—88; харыысалгалыг секретарьниң пропаганда болгаш агитация, кедээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт, чаа киллистериниң—3—68; иштики информация, бухгалтериялың—3—65.

Б01154 Облкууксомнуң типографиязы